

Молода Україна

журнал української демократичної молоді

РІК ВИДАННЯ XVI

ЧЕРВЕНЬ — 1966 — JUNE

Ч. 136

ТОРОНТО

НЬЮ-Йорк

МОЛОДА УКРАЇНА

Видає Центральний Комітет
Об'єднання Демократичної
Української Молоді

Голова ЦК: М. Французенко

Редагус Колегія в складі:

Я. Білінський, О. Валер, О.
Коновал, М. Лебединський, Л.
Ліщина, Л. Павлюк, П. Родак,
О. Сандул.

Голов. редактор: М. ГАВРИШ

Адміністратор: В. ПАВЛЮК.

Статті, підписані прізвиськом
або ініціалами автора, не зав-
жди відповідають поглядам
редакції.

Умови передплати:

12 чисел (один рік) \$4.00

24 числа (два роки) \$7.50

Ціна окремого числа 40 центів

MOLODA UKRAINA

(Young Ukraine).

A Ukrainian Monthly Magazine.
Published by the Central Com-
mittee of the Ukrainian Democ-
ratic Youth Association.

(In USA — Association of Ameri-
can Youth of Ukrainian Descent)

President: M. FRANCUZENKO

Все листування і передплату
шліть на адресу:

MOLODA UKRAINA,
Postal Station "E", Box 8
Toronto, Ont., Canada

НАШІ ПРЕДСТАВНИЦТВА:

В Австралії:

Mr. S. Krywolap,
Box 1586 M,
G. P. O. Adelaide,
S. Australia.

В Аргентині:

"Rada"
Av. J. M. Campos 556,
San Andres, F. C. Mitre
(Bs. As.), Argentina.

В Англії:

Mr. A. Bondarenko,
78 Kensington Park Rd.,
London W. 11, — England.

У Франції:

Mr. N. Grouchetsky,
33, Rue Roque de Fillol,
Puteaux, Seine, — France
K-to: Paris CC 11.087.11

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЧИТАЙТЕ: І. Франко, В. Сосюра, І. Манило, Я.
Шпорта, В. Симоненко, В. Григоренко — Поезії. О. Лисенко — Їх
єднала любов до народу. А. Ключко-Франко — Спогади про батька.
О. Роздольська — З останніх років життя Івана Франка. М. Олійник
— Фольклористично-етнографічна діяльність Д. І. Яворницького. А.
Кущинський — "Людам і собі" — збірка поезій А. Юриняка. О.
Шпилька — Катеринка у небезпеці?. З одумівського життя і праці.
Різне.

АЛЬМАНАХ-ЗБІРНИК ОДУМ-у МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ!

Незабаром вийде друком Альманах-Збірник ОДУМ-у. Альманах
матиме понад 250 сторінок друку, великого формату (розмір журна-
ла ОДУМ-у "Молода Україна"). В ньому будуть поміщені статті про
працю впродовж 15-ти років Центрального Комітету, Головних Управ
ОДУМ-у США і Канади, Юного ОДУМ-у, виховних рад та Товари-
ства Одумівських Приятелів, пресу ОДУМ-у, гімн та марші (текст
і ноти) ОДУМ-у та біографії їхніх авторів, за оселю ОДУМ-у, зустрі-
чі та інше.

В одумівському інформаторові, який є частиною Альманаха-
Збірника поміщені статті-інформації про Патрона, прапор, емблему,
уніформу ОДУМ-у, переходовий бюст, всі правильники та статуті,
вимоги до першої та другої одумівської проби, впоряд та інше. Під
рубрикою одумівського виховання входять стислі дані з історії Ук-
раїни, географії, культури, великий герб України, прапор, гімн, істо-
ричний календар одумівця та ін.

В Альманасі ОДУМ-у є кільканадцять статей різних авторів, які
порушують проблеми демократії та проблеми молоді на Україні та
на еміграції. Поміщені звернення ЦК ОДУМ-у до молоді України
через радіо, численні думки старших та молоді про ОДУМ, його ді-
яльність та ін.

Належне місце присвячене діяльності філій ОДУМ-у в США:
Чикаго, Сиракюз, Ньюарк, Клівеланд, Гартфорд, Бріджпорт, Баффа-
ло, Нью Йорк, Портланд, Філадельфія, Трентон, Мінеаполіс, Нью
Брансвік-Самерсет, Рочестер, Дітройт, Форт Вейн, Ютика та Пассейн.
У Канаді філіям: Торонто, Монреаль, Лондон, Вінніпег, Гамільтон,
Сен Кетеринс, Ошава та Ніагара Фолс.

В Альманасі-Збірнику ОДУМ-у подано понад триста фотогра-
фій, з усіх галузей одумівського життя, поезії та афоризми.

ЦІНА ОДНОГО ПРИМІРНИКА В ТВЕРДІЙ ОПРАВІ ЗА ПОПЕРЕД-
НІМ ВНЕСЕННЯМ ГРОШЕЙ, ПЕРЕД ЗАКІНЧЕННЯМ ДРУКУ КОШТУЄ
4 ДОЛЯРИ, ПІСЛЯ ВИДРУКУВАННЯ АЛЬМАНАХ КОШТУВАТИМЕ
5 ДОЛЯРІВ.

Передплату приймають в США:

Mrs. Maria Jewsevskia
4915 N. Marvine St. — Philadelphia, Pa., 19141

в Канаді:

Mr. O. Denesiuk
99 Burnside Dr. — Toronto 4, Ont., Canada

На обкладинці: І. Франко: скульптура А. Білостоцького і О. Супрун.

ТЮРЕМНІ СОНЕТИ

XXXVIII

Багно гнилеє між країв Європи,
Покрите цвіллю, зеленню густою,
Розсаднице недумства і застою,
Росіє! Де лиш ти поставиш стопи,

Повзе облуда, здирство, плач народу,
Цвіте бездушність, наче плісень з муру.
Ти тиснеш і кричиш: "Даю свободу!"
Дреш шкуру й мовиш: "Двигаю культуру!"

Ти не січеш, не б'єш, в Сибір не шлеш,
Лиш мов упир із серця соки ссеш,
Багно твоє лиш серце й душу душить.

Лиш гадь і слизь росте й міцніє в тобі,
Свобідний дух або тікати мусить,
Або живцем вмирає в твоїм гробі.

XXXIX

Тюрмо народів, обручем сталеним
Ти обціпила їх живі сугави
Й держиш — не для пожитку, не для слави,
А лиш для жиру клеветам мерзенним.

Отак пастух попута коні в полі
Через ногу: здаєсь, три ноги вільні,
А йти вони ні бігти не зусильні —
То ржать, гризуться спільники неволі.

Отак і ти попутала народи,
Всім давши зверхні вигляди свободи,
Щоб одні одних гризли і душили,

І хоч всі дружньо реуться з твого круга,
Та в різні боки шарпають друг друга.
Сей колот — джерело твоєї сили.

ВЕСНЯНКИ

V

Земле, моя всеплодющая мати,
Сили, що в твоїй живе глибині,
Краплю, щоб в бою сильніше стояти,
Дай і мені!

Дай теплоти, що розширює груди,
Чистить чуття і відновлює кров,
Що до людей безграничну будить
Чисту любов!

Дай і огню, щоб ним слово налити,
Душі стрясать громовую дай владсть,
Правді служити, неправду палити
Вічну дай страсть!

Силу рукам дай, щоб пута ламати,
Ясність думкам — в серце кривди влучать,
Дай працювати, працювати, працювати,
В праці сконать!

Не забудь, не забудь
Юних днів, днів весни, —
Путь життя, темну путь
Проясняють вони.

Злотих снів, тихих втіх,
Щирих сліз, сліз любови,
Чистих поривів всіх
Не стидайсь, не губи,

Бо минуть... Далі труд
В самоті і глуші,
Мозолі наростуть
На руках і душі.

Лиш хто любить, терпить,
В нім кров живо кипить,
В кім надія ще лік,
Кого бій ще манить,
Людське горе смутить,
А добро веселить, —
Той цілий чоловік.

Тож як всю життя путь
Чоловіком цілим
Не прийдеш тобі буть, —
Будь хоч хвиличку ним.

А в поганії дні,
Болотянії дні,
Як надія пройде,
І погасне чуття,
Як з великих доріг
Любови, бою за всіх
На вузькі та круті
Ти зійдеш манівці,
Зсушить серце жура,
Сколють ноги терни, —
О, тоді май життя
Вдячно ти спом'яни!

О, тоді ясні сні
Оживлять твою путь...
Юних днів, днів весни,
Не забудь, не забудь!

"Поетична краса — се не є сама краса поетичної форми, ані нагромадження якихось ніби естетичних і гарних образів, а ні комбінація гучних слів. Усі ті складники тільки тоді творять дійсну красу, коли являються частинами вищої цілості — духовної краси, ідейної гармонії".

І. Франко

Остан ЛИСЕНКО

ЇХ ЄДНАЛА ЛЮБОВ ДО НАРОДУ

(Спогади)

Іван Франко і Микола Лисенко живуть у моїй уяві як два діячі, зв'язані спільними ідеями, спільними прагненнями, міцною дружбою.

В родині нашій Франка завжди згадували як людину, що уособлює в своїй творчості друзів, близьких нам по духу, мові, звичаях, братів, відокремлених від нас маленькою річкою Збручем.

За моєї пам'яті, до нас під час літніх вакацій часто приїздили "галичани", як ми їх називали здавна. В дружніх розмовах ми завжди чули Франкове ім'я — чи йшлося про справи літературні, громадські чи музичні. Ім'я це звучало і на нелегальних зборах літературного гуртка, який збирався у батька або Михайла Старицького. Присутні на зборах Леся Українка, її мати Олена Пчілка, Михайло Старицький, обговорюючи справи літературно-видавничі, з теплом і великою повагою вимовляли ім'я Франка.

Мені особисто не довелося бачити Івана Яковича, але батьки мої Микола Віталійович і Ольга Антонівна, які все своє життя були в тісних дружніх відносинах з Франком і його дружиною Ольгою Федорівною, розповідали мені про нього.

Як розповідала мені мати, перше знайомство Лисенків з І. Франком відбулось у Києві. Батько, почувши про приїзд Франка, надзвичайно зрадів можливості зав'язати безпосередні стосунки з поетом. Обидва вони багато знали один про одного, але не були знайомі. Зустріч відбулась у господі моїх батьків. Іван Франко вразив мою матір своїм надзвичайно скромним зовнішнім виглядом. Він старався не привертати до себе уваги сторонніх, був людиною стриманою в розмові й поведінці.

Після теплих вітань батько запросив гостя до свого кабінету, і там почалась між ними жвава розмова. Через якийсь час, розповідала мені мати, з-за дверей кабінету почувся спів — голос був трохи сипливий, але сповнений яскравої виразності й чуття. Мелодія пісні вразила матір своєю оригінальністю, чимсь одмінною від нашої наддніпрянської пісні, але разом і чимсь близькою їй. Ввійшовши до кабінету, мати побачила Миколу Віталійовича за піаніно з олівцем у руці, а біля нього Івана Яковича — збудженого, пристрасного, з радісними, повними вогню очима... Він співав пісню про ватажка опришків, славетного героя українського народу Олексу Довбуша.

Франко захоплювався дедалі більше і з натхненням проспівав цілий ряд інших галицьких пісень, між ними пісню "Жалі мої, жалі" — повну ніжної, м'якої лірики. Іван Якович передавав у своєму співі найтонші нюанси, його виконання було жваве, хвилююче.

Батько мій тут же вирішив вмістити галицькі пісні, почуті від Франка, в черговий випуск своєї збірки українських народніх пісень, маючи на меті ознайомити нашу громадськість з піснями

братів-галичан.

Іван Франко не міг часто бувати в Києві, поперше, тому, що царська влада не давала дозволу, і по-друге — через матеріальні нестатки. Кожний свій приїзд до Києва Франко використовував для встановлення якнайширших стосунків з українською громадськістю, і з найбільшою охотою і великим замилюванням, як він казав, відвідував нашу господу. Мій батько і мати гостинно вітали його, шануючи в ньому не тільки видатного громадського діяча, великого поета, ідейного свого спільника, а й близького друга, перед яким можна розкрити всі свої болі, сподівання, який все зрозуміє, дасть добру пораду, підтримає.

В другий свій приїзд до Києва Іван Франко відвідав батька із спеціальною метою. У Львові Лисенко вже був популярний, творчість його почала займати значне місце в музичному житті Галичини. Франко, який цікавився українським музичним життям і завжди був у курсі подій, прочув, що Лисенко працює над створенням великої історико-героїчної опери "Тарас Бульба" за повістю Гоголя. Отож, прийшовши до нашої господи, Франко, після привітань, одразу спитав батька про його останні музичні праці й просив познайомити його з ними. Батька не довелося довго просити. Адже Іван Якович дуже добре відчував і знав українську народню пісню, на основі якої творив композитор, і міг судити про якість музики. Батько розгорнув свої нотні зошити і, поступово захоплюючись, продемонстрував Франкові всю першу дію опери "Тарас Бульба" — сцену біля Братського монастиря на Подолі, й другу дію — на хуторі, у господі Тараса.

Франко зосереджено і з великою увагою слухав батькову гру, а коли дійшов до виконання думи кобзаря "То не чорна хмара над Україною встала", схопився з місця і збуджено заговорив:

— Та це ж сам народ промовляє, у цій думі воскресає славне минуле нашої країни. Як все розкішно, виразно передано в музиці!

Потім батько проспівав плач матері за синами Остапом і Андрієм, яких Тарас везе на Запорозьку Січ. Франко, як розповідав батько, довго мовчав, а потім із слізьми на очах підійшов до нього і обняв. Готуючи оперу "Тарас Бульба" до друку, батько згадував, що вищої оцінки своєї творчості, як від свого друга Франка, він більше ні від кого ніколи не мав.

Прибувши у Львів на ювілейні свята з приводу 35-річчя своєї творчої діяльності, батько знову зустрів Франка уже в його рідному місті. На урочистій академії, яку було влаштовано на честь ювіляра, серед численних представників громадськості у фраках та білих комірцях, серед пишно вбраних жінок, поруч з ним сидів у скромній вишиваній українській сорочці його старий друг Франко. Як розповідав батько, Франко весь

час турбувався, чи задовольнить композитора виконання його творів галицькими мистцями, і не раз звертався до нього з запитанням, чи все гаразд.

Хочу навести тут уривок з розповіді самого Франка про ювілейні Лисенкові свята. З нього видно, як добре знав Франко Лисенка, з якою повагою і любов'ю ставився він до нього. Ось що писав Іван Франко:

"6 і 13 грудня гостила східна Галичина й Буковина незвичайного дорогого гостя і при незвичайній нагоді. Гостила М. В. Лисенка з нагоди ювілею його 35-літньої праці, як українського композитора і організатора співацьких хорів. Справді, Галичина й Буковина привітала Лисенка величаво, як не вітала досі нікого. Від самого вступу на Галицько-Руську землю, аж до від'їзду за російську границю був наш дорогий гість предметом шумних та щирих овацій, промов, угоджень та всякого рода вшановань. А спеціально львівський празник 7 і 8 грудня і загалом гостила Лисенка у Львові се було таке велике і чисто руське свято, якого ще не бачила стара столиця Льва. Центром того свята, тих овацій, промов, похвал та вшановання була, розуміється, особа ювілянта. Йому довелося, сказати б так, з головою проперти на всі ці дні в туман кадила та ентузіазму, якого він не зазнавав ніколи досі. Наш славний музикант — чоловік незвичайно простий і скромний, займає в Києві скромне місце приватного вчителя музики, і коли де почуває себе паном та володарем широких просторів, то хіба в сфері тонів і музиці".

Іван Франко був на ювілеї Лисенка не лише як гість — він став активним хоч, як завжди, скромним учасником його. Коли правління товариства ім. Котляревського у Львові, яке збирало кошти на будівництво українського театру, звернулося до Франка з проханням написати текст вітального адреса ювілярові, він тут-таки вирвав із своєї записної книжечки аркушик паперу і написав таке звернення від товариства до Миколи Лисенка:

"Високоповажаний добродію! Як ім'я Івана Котляревського, патрона нашого товариства, нерозривно зв'язане з відродженням української поезії, так само й Ваше ім'я зв'язане нерозривно з відродженням української пісні, української музики. Ви, як ніхто перед Вами, а ні обік Вас, вникнули глибоко в ту душу нашого народного генія, окрилили нашу народню пісню своїм талантом і рознесли її славу широко по Слов'янщині. Та недосить того: Ви сотворили нашу національну музику, і ім'я Ваше, осяяне всіма чарами рідних мелодій, стоятиме повік високо в ряді творів, в ряді тих, що підносять душу своїх сучасних понад буденність, в ряді тих майстрів живих тонів, що вмюють однаково зрозуміло говорити до всіх людей і всіх поколінь, а проте найлюбішими і найзрозумілішими бувають для своїх найближчих. Прийміть же в радісний день Вашого ювілею щире привітання від нас, вдячних Вам земляків, членів т-ва ім. Ів. Котляревського у Львові".

Так міг написати лише великий Франко, натхнений поет, що знав і більше за всіх відчував мі-

сце і значення музичного мистецтва в розвитку людської культури.

Ці зворушливі слова — символ міцної ідейно-творчої дружби двох видатних діячів України.

Напередодні 1905 року Микола Лисенко, як і більшість передових прогресивних людей України, був під впливом наростаючих революційних подій. Це позначалося на спрямуванні творчої діяльності М. Лисенка, на виборі тем, що мали соціальну основу. Увагу його в цей час привернув вірш Івана Франка "Ой, що в полі за димом". Розум, за думкою поета, повинен перемогти царства темряви, насильства і несправедливості, згуртувати певну силу, "щоби разом встала, дружно встала, щастя, волю добувала". Композитор захопився віршем і натхненно, з великою силою передав у створеному хорі рух маси, яка єднається для повстання. В заключній частині цього хору маршова піднесена мелодія звучить як ствердження перемоги повсталого народу.

Цей глибоко-ідейний, соціально насичений твір став ніби віхою на шляху до вінця творчості композитора — пісні "Вічний революціонер", де сконденсовано торжество духа, перемога світла над темрявою, добра над злом, правди, що "була у панів в темниці", над неправдою.

"Вічний революціонер" створений М. Лисенком в липні 1905 року на дачі в Китаєві (під Києвом), де він проводив з родиною свій літній відпочинок. Микола Віталійович, як завжди, зранку брав з собою аркуші нотного паперу, книжку віршів Івана Франка, яку поет подарував йому у Львові на ювілейних святах, або книжку віршів Лесі Українки і йшов у ліс. Там він сідав на свій улюблений старезний пеня і писав. Одного разу до нас завітали Старицькі на так званий музичний вечір. Микола Віталійович, чимсь збуджений, сів за піаніно і почав щось награвати в маршовому ритмі, спочатку невиразно, а потім все чіткіше, і, нарешті, підспівуючи своїм хрипким голосом, програв кілька разів натхненний свій твір "Вічний революціонер". За якусь годину ми всі знали вже цю мелодію напам'ять.

Тут же виникло питання, як популяризувати "Вічного революціонера". Надрукувати, звичайно, не було можливості, про концертне виконання не могло бути й мови. Микола Віталійович похитав головою і вирішив:

— Як не можна легально, то пустимо його нелегально.

За короткий час невеликий гурт вибраної молоді вже розучував "Вічного революціонера" в приміщенні музично-драматичної школи М. Лисенка при зачинених вікнах і дверях, а потім, відомими лише одному творцю його шляхами, він пішов у люди і широко розповсюдився серед робітників і студентської молоді. Незабаром "Вічний революціонер" був переданий через кордон в Західну Україну, у Львів, і там надрукований.

В цьому гимні обидва творці його — полум'яний Каменярь і натхненний співець народний — ніби злилися в одному спільному, вогнистому пориванні — вітати могутній поступ мільйонів на боротьбу за волю, за щасливе майбутнє, за перемогу.

"Україна" 1956 р.

Анна КЛЮЧКО-ФРАНКО

СПОГАДИ ПРО БАТЬКА

(Скорочено)

Не раз запитую себе: чи можу відтворити його образ у своїй пам'яті? Можливо, він має дещо з раннього дитинства, можливо, і з пізніших літ. Цей образ і досі стоїть перед моїми очима: висока постать (мені, дитині, батько здавався дуже високим), високе чоло, добрі сині очі, хвилясте волосся, рудавий вус. Завжди веселий, повний батьківської любови, він з'являвся в розчинених дверях, чи то з своєї кімнати чи знадвору, і ми бігли до нього назустріч з криком: "Тату, тату!" Тато казав щось веселе чи картав, як було треба. А вже найбільше було щастя, як він підносив, найчастіше мене, найменшу, собі на плечі "на коркоші". Мені здавалось, що сиджу високо-високо, і я, щаслива, сміялась і раділа.

Ніби крізь сон пригадую, що ми жили у Львові на якійсь бічній вуличці в малім, досить темнім мешканні, але це нам було байдуже, бо ми проводили життя в дитячій гурті, серед іграшок і забав. Докладно пам'ятаю, як ми переселилися до нового мешкання по вул. Крижовій на першому поверсі. Після попереднього воно нам видалося дуже просторим: чотири великі кімнати, а до того ще й балкон.

Увечері ми звичайно обсідали тата, а мені і братові Петрові як найменшим припадало на долю влазити йому на коліна. Тато сміявся, приговорюючи: "Міцько й Міна повлазили на коліна", і довго це між нами лишилось, і не раз нас дражили Міцьком і Міною.

Тато повідав нам чудові байки і казки. Ми, малі діти, зовсім ще не розрізняли фантазії від правди і вірили свято, що справді звірі говорять, і кожна киця, чи морська свинка, чи песик були для нас не просто звірятками, а одухотвореними істотами. Ми боліли їх стражданнями, вели з ними довгі розмови, певні того, що вони нас розуміють. Тато оповідав казки дуже цікаво, саме тоді komponуючи для нас свої чудові байки — "Коли ще звірі говорили", "Лис Микита" та ін. Ми, мов зачаровані, не зводили очей з обличчя батька, хотіли слухати якнайдовше, і мамі була велика морока покласти нас спати.

Ці прекрасні казки і оповідання читали ми пізніше вже як друковані твори, і вони нагадували нам наше щасливе дитинство.

Тато не тільки любив оповідати про звірят і представляти їх як істоти думаючі, що живуть майже людським життям. Він ставився до всіх тварин з надзвичайною любов'ю і ніжністю. Особливо користалися його опікою звірята без дому і захисту, немичні і каліки. У нас вдома стало, немов у звірячій клініці: тут знаходили притулок і голодна задріпана киця, котру тато знайшов в холодний дощовий вечір десь під плотом і приніс, щоб нагріти, нагодувати, і цуценя напівзамерзле, і пташеня з перебитим крильцем.

Цю любов до звірят передав тато і нам. Ми

одержали від нього також і перші відомості з природознавства.

Проживаючи здебільшого в місті, тато використовував кожную вільну годину, а як щастило, то і днину на те, щоб вести нас кудись за місто.

Звичайно ми, набравши їжі, йшли цілою родиною до близьких гаїв або до більш віддаленого Вулецького лісу. За містом нам дозволено було скинути черевики, і ми, босоніж, підскакуючи, бігли наввипередки польовими стежками, а потім, потомлені, сідали на краю дороги, дожидаючись батьків. І тоді я почула першу науку життя від тата. Він сказав мені: "Коли біжиш швидко, скоро стомишся і мусиш часто припочивати, коли ж ідеш поволі, відпочинеш тоді, коли дійдеш до цілі". Це мене, дитину, здивувало, але цю науку я запам'ятала на ціле життя і не раз переконувалась в її глибокій правді.

По дорозі стрічалось багато цікавого. Тато учив нас пізнавати різне збіжжя, трави і квіти, учив розрізняти корисні рослини від шкідливих, кожне дерево чи корч діставали свою назву.

А як приходили до лісу, нашим запитанням не було кінця. І на все давав нам тато пояснення, про все знав щось цікавого розповісти. Ми учились розрізняти пташок. Тато приносив нам чи жабу, чи ящірку, чи вужа-веретільника; все це ми хотіли докладно оглянути і, хоч з великим страхом, взяти в руки — так, як тато, і, заплещивши очі, запевняли, що не боїмось. Тато сміявся і радів з нашого захоплення і зацікавлення.

Не раз на такій прогулянці ми проводили цілий день і тільки ввечері, з заходом сонця, повертали додому — втомлені, голодні, але щасливі.

Великою подією в нашій дитячій житті був виїзд на село. Ми не могли дочекатися того жаданого дня. Приготування до від'їзду, метушня мали для нас якусь особливу принадність. Звичайно це бувало влітку або на свята. Перші поїздки, котрі ще, мов крізь сон, пам'ятаю, — це прогулянки до рідного татогового села Нагуєвичів. Ми приїжджали до татової хати, спершу до його вітчим,а, потім до брата Онуфрія. Нам, дітям, було тут роздолля. Ми зараз же попадали в товариство двоюрідних братів і сестер і разом з ними жили привільним сільським життям.

З Голуботовом зв'язані татові поїздки на риболовлю. Тато був завзятим рибалкою. Найчастіше він ловив рибу спеціально плетеним саком, т. зв. ятіром, менш — на вудку, але дуже часто ловив просто руками, ідучи понад берегом, витягаючи риб просто з нір. Ці риболовлі для нас, дітей, були досить стомливі: іти доводилось дуже далеко, а прийшовши до ріки, ми мусіли тихо сидіти на березі, не заводити ігор, не бігати, не лізти в воду, щоб не настрашити рибу. Іноді тато ловив сам, але найбільше з помічником, котрий виганяв рибу, бовтаючи бовтом вздовж берегів. Звичайно

Діти Івана Франка: Анна, Андрій, Петро і Тарас
Фото 1902

тато надягав полотнянку — сорочку з селянського полотна, що для цієї цілі була дуже вигідна. Ми на березі вичікували нетерпеливо, коли ж то принесе тато здобич. Наловивши рибу, він приходив до нас з сяючим лицем і висипав рибу на траву перед нами, і тут же ми вчилися розпізнавати рибу, якими багаті наші ріки, — кленів, карасів, плотич, щук, коропів та інших. Щуку я запам'ятала найкраще, бо якось мимо татової остої встромила їй у рот пальчика, щука мене вкусила, і я на власнім гіркім досвіді пізнала, що вона має зуби, та ще й дуже гострі.

Раз ми набралися великого страху. Коли тато ловив рибу, підійшов жандарм і, зчинивши страшенний крик, наказав татові йти разом з ним, так як стояв, у мокрій полотнянці. Не послухати жандарма при багнеті було неможливо. Ми, діти, сильно перелякалися і зненавиділи жандарма, що посмів кричати на нашого тата. Відтоді жандарм лишився для нас на ціле життя синонімом насильства, грубости, несправедливости. Тато по якимсь часі повернувся і сказав з жалем в голосі: "Не можу тут ловити рибу, бо поміщик не дозволив". Потім тато вже задалегідь брав собі дозвіл на ловлю риби.

Дуже часто тато їздив на риболовлю з котримсь із своїх товаришів чи приятелів. Ще вчора він приготувався до виїзду, старанно переглядав сіті — чи все в порядку, чи немає де дірки, набирив їжі і раненько, коли ми ще спали,

від'їздив. Тато повертався звичайно пізно вночі, не раз перемерзлий і змучений, але задоволений, що наловили багато риби. Вранці ми бігли до кухні подивитися на здобич. Тато вишукував найбільші і давав нам підтримати в руках, але це ніяк нам не вдавалося, бо слизька риба висковзала з рук. Тоді тато повчав нас, що рибу береться за зябри. В такий день він бував в дуже веселім настрої, жартував з нами, оповідав багато цікавого з життя риб, розважав нас веселими розповідями і приповідками.

Один виїзд на село для мене особливо пам'ятний. Ми всі вийшли з дому, повиносили пакунки і поскладали на віз. Тато був якийсь неспокійний і розглядався на боки, піднявшись з сидіння. Раптом вискочив із-за рогу чоловік і вистрілив у тата, але, на щастя, не поцілів. Тато зблід, проте почав нас заспокоювати, щоб не боялися, мовляв, то не в нього стріляли. Пізніше я дізналася, що в своїй статті він назвав Міцкевича поетом зради. Це було в 1897 році.

До нас з сіл дуже часто приїздили гості. По-перше, родина тата, — спершу його вітчим і мама, потім, по їх смерті, його брати: Онуфрій або Захарій з жінками. Приїжджали також селяни з рідних місць, татові знайомі з сільських поїздок. Звичайно у приїжджих, окрім відвідин, була дополадження тьма різноманітних справ чи то до лікаря, чи до суду, чи до якогось уряду. Люди приїздили до тата за порадою та вказівками, в їх очах це була людина знаюча, учена, "пан", але приступний і до кожного ласкавий. Він не тільки радив, але, де міг, допомагав, і люди по кількадемні гостині від'їздили задоволені. На нас, дітей, такі відвідини справляли мішані враження. Тут вперше в місті ми зачали помічати (на селі цього не було помітно) різницю між цими людьми і нами; це були люди повдягані в свої сільські вбрання, взимку в важких баранячих кожухах, в шапках. Жінки позапінані у великі хустки, влітку в убраннях з полотна, в широких барвистих спідницях і вишиваних сорочках, в одягах, яких у місті не носили. Але ласкаве і привітне ставлення тата і мами до них навчило нас змалку не сторонитися тих людей, а шанувати, любити і цінити їх, як це робили наші батьки.

Наша хата гостинно приймала не тільки сільських відвідувачів. До тата заходило багато знайомих і приятелів. Не раз ввечері велика вітальня наповнялася людьми. Велися жваві розмови, диспути, наради. Ми, діти, потихеньку заходили до кімнати і, десь примостившись в непомітнім куточку, прислухалися до розмов старших, хоч і небагато розуміли з цих розмов. Коли гості розходилися, ми ділилися нашими спостереженнями.

Крім приятелів і товаришів, заходили до тата і визначні гості, люди поважні — учені, поети і письменники, політичні діячі. Найдорожчими для нас були гості з Великої України. Ясно пригадуються мені лиця Лесі Українки, Михайла Коцюбинського. Заходили до тата і приїжджі з Росії, Чехії, Німеччини, Франції. Нас дуже дивувало і збуджувало велику гордість, коли ми чули, що батько з чемности говорив до них їхніми мовами.

Цей факт ми між собою жваво дискутували, бо часом і не знали, яка це мова була, і по відході гостя зверталися до тата з запитаннями.

Настав час ходити нам до школи. Тато слідкував за нашими поступами; звичайно вечорами, щоб відпочити від читання, він заходив до нас, розпитував, роз'яснював задачі, допомагав в перекладанні з латини чи з грецької мови. Це він водив мої невмілі і неслухняні пальчики, щоб утворити букву спершу на табличці, потім на зшитку, він помагав виучувати вірші, він жартував, хвалив і ганив, і по його відході ми з більшим завзяттям бралися до науки.

Інша пам'ятна подія. Тато був у піднесенім настрою, до нього заходили приятелі, велися гарячі диспути, читалося пильно часописи. Одного дня тато сказав нам, що має бути страйк робітників і щоб ми трималися далі від натовпу і, повертаючись додому зі школи, оминали людні вулиці. Ще з самого ранку на другий день по нашій вулиці промчав на конях ескадрон уланів. Їх піки і загрозливо піднесені шаблі зловіще виблискували на сонці, в повітрі висіли острах і непевність. Ми все ж таки пішли до школи. Підходячи до Стрілецької площі, я побачила громади погано вдягнених і збідованих робітників, і ті громади невпинно збільшувалися. Ціла площа була заповнена робітниками, що викрикували, комусь грозили, чогось домагалися. В школі позамикали віконниці, і вчительки, заспокоюючи нас, старалися зайняти нас наукою, але ми чули на площі крики і постріли. Ми просиділи в школі до пізнього вечора, і тільки тоді, як робітників розігнало військо, нас випустили, і то в товаристві родичів, що прийшли за нами. В той час було багато убито, покалічено, арештовано. Ми бачили тата сумного і пригніченого, ми вперше пізнали, що в світі не всім живеться весело, що багато є кривди, що гнітяться безборонних і слабих, що люди не мають часом шматка хліба і ходять голодні і обдерті, живуть і працюють в тяжкій неволі.

Надходив час виборів до парламенту. Тато з великим ентузіазмом взявся до передвиборчої агітації. Працюючи між селянством і робітництвом, він був постаттю популярною, поважною, любленою, його кандидатура на посла серед населення була загально схвалена. Його запальні, пересипані дотепами і приповідками промови з'їздилися слухати люди з околичних міст і сіл, і тато був певний своєї перемоги. Але уряд підступом, підкупом, шахрайством і багнетами провалив його кандидатуру.

Якраз тоді звільняється місце професора української літератури у Львівському університеті, і тато мріє дістати це місце. Та тавро селянського сина і те, що він сидів у тюрмі, вирішили його долю. Граф Бадені, тодішній намісник Галичини, заявив: "Франко сидів у в'язниці, і як такі, не може бути професором університету", і на вакантне місце призначили іншого.

Добре запам'яталося святкування в 1898 р. 25-річного ювілею літературної та наукової діяльності батька. Я була тоді ще мала, але добре пам'ятаю святковий і радісний настрій тата і ма-

В. СОСЮРА

У ПОШАНІ ІВАНОВІ ФРАНКОВІ

*Як сурма, що кличе до бою,
Як поклик ранковий гудка,
Звучить в кожнім серці луною
Безсмертнеє слово Франка.*

*Любов до Вітчизни своєї
У ньому як радісна даль,
І огненна мука Мойсея
І зів'ялого листя печаль.*

*Гостріше воно за багнети,
Ясніше за сяйво заграє —
Безсмертнеє слово поета,
Що все для народу віддає.*

*Звучить воно з роду й до роду,
Як моря грімливий прибій,
І втілює душу народу
В красі непогасній своїй.*

*Живе в ньому серце велике,
І юне воно, і нове.
Хай дні умирають без ліку,
А слово поета живе!*

*То гаснуть дерев силуети,
То знов розцвітає блакить, —
Безсмертнеє слово поета
В граніті, у бронзі дзвенить.*

*Як сяйво світів над світами,
Відбите на сталі клинка,
Ти житимеш вічно між нами,
Безсмертнеє слово Франка!*

ми. Вони пішли в академію. В промові тато висловив своє кредо. Як син села, він вважає своїм святим обов'язком працювати для народу, віддати тій праці все своє знання, всі сили. Ця промова справила на присутніх надзвичайне враження, оваціям не було кінця. Тато не сподівався такого сердечного святкування і був до глибини душі зворушений. Крім українського громадянства, прислали татові привітання з ювілеєм чехи, німці, росіяни, поляки, французи і жиди. Багато лаврових вінків прикрасило стіни батькової кімнати, багато телеграм і адресів засипало його стіл.

В ці ж роки наша сім'я побудувала власну хату. На посвячення її зійшлися до нас приятелі і знайомі. Пили тости, було весело і приємно. Тато був щасливий. На другий день ми перевезлися до хати. Яка радісна хвиля для нашої родини! Було багато сміху, жартів. Тато помагав переносити меблі, речі. З особливою увагою ставився він до скринь з книжками, котрі вносили робітники до одної з кімнат, що пізніше стала його бібліотекою. Коли все було перенесено, тато запросив робітників на почастунок, а по їх відході

ми всі взялися розставляти меблі і наводити порядок у хаті.

Замкнувши входні тяжкі дубові двері, тато обернувся до мами, поцілував її і сказав: "Ну, мамо, ми тепер у власній хаті".

Здавалося, що коли сповниться татове бажання мати свою власну хату, то і життя стане легше, відрадніше, щасливе. Та так не було. Натура наскрізь ідеальна, скромна і некористолюбива, а притім горда, батько не умів і не хотів добиватися доходного місця. Зазнавши невдачі на політичній та академічній ґрунті, він повністю віддався літературній праці. Та цей заробіток був тяжкий і погано плачений. Татові доводилось цілими ночами правити коректи, а несумлінні видавці його творів вельми недбало виплачували скупий гонорар. Але тато не піддавався, і всі незгоди життя не могли зломити його веселої, здорової вдачі.

З дитинства звикши до дуже скромного життя, він задовольнявся малим, знаходив бажаний відпочинок, уліпшуючи і прикрашуючи хату. Кругом хати він насадив яблуні, груші та вишні, а вздовж стежок — кущі порічок, агрусу та малини. Перед вікнами я дістала місце на квітник, і на весну, коли все зазеленіло і зацвіло, це був малий прекрасний садок.

В кімнаті, де позношувало книжки, тато замість невідгінних шаф поставив полиці від підлоги до стелі, і поволі ці полиці заповнялися книжками. Тато був щасливий і задоволений, коли міг додати до своєї бібліотеки ще і ще одну книжку. З часом ця бібліотека зросла до поважного числа — 10 тисяч томів, між котрими були дуже цінні старовинні книги, що їх тато випадково знаходив по приходствах поміж запорошеним шпаргаллям, в церквах і в священиків.

Як давніше, проводячи ночі над виснажуючою працею коректури своїх і не своїх творів, він невтомно працював над власними творами. Тато любив ходити по кімнаті, компонуєючи свої твори, мугикаючи собі тихенько або підспівуючи, добираючи ритму до поезій. Часто ввечері, коли ми всі сходились в їдальні, він приносив тільки що написаний твір і читав нам його. Ми слухали з захопленням.

Як і давніше, тато уважно слідкував за нашими поступами в школі, хоча тепер ми були більш самостійні, а при потребі помагали один одному. Таким помічником був звичайно брат Андрій, бо хоча він терпів тяжку недугу, та мав чудову пам'ять і великі здібності до науки.

Ми читали книжки з татової бібліотеки, все, що знаходилося до читання для дітей. По прочитанню якоїсь книжки заводили розмови про неї — спершу просто з дитячим захопленням, та згодом, слухаючи татових вказівок, глибше вдумуючись в прочитане, навчилися цінувати в творі не тільки цікаву фабулу, але також художню форму та високі ідеї. Про кожний твір тато робив свої влучні зауваження, і ми, обговорюючи твір, відкривали в ньому нову красу, нову цінність.

Це були радісні і щасливі хвилини.

Але тим часом мамине здоров'я стало щораз

гірше підупадати. Надсильна праця вдома, ходіння до міста за їжею виснажували її сили фізичні. А потім став помітним розстрій її душевної системи. Заробіток тата все був малий, в хаті була недостача. Незабаром виявилось, що наша хата, на вигляд така гарна і вигідна, збудована по-партацьки. Комини були поставлені зле, і як тільки зачинали топити, всі печі куріли, хата наповнялася їдучим димом, і ми мусіли гасити вогонь і сидіти в нетоплених зимних кімнатах. Найліпшою з тих кімнат була їдальня: там ще як-так можна було нагріти, і звичайно взимку ми всі там містилися, гріючися коло печі. Велика кімната, де тато писав, і наші спальні майже ніколи не нагрівалися. Тато сидів у кімнаті, обгорнувши ноги коцом, і писав доти, поки не починали коцюбнути пальці. Тоді він кидав перо і йшов до середньої кімнати гріти руки.

Батькового заробітку вистачало лише на їжу; одіж, привезена мамою з Києва, зношувалася, на віднову не було коштів. Мама звикла до достатку, не вміла бути ощадною, вона не задумуючись витратила на гостинці і дарунки гостям останні гроші. Якось мама поїхала в Київ до родини. Певно, вона робила родині докори і закиди, бо приїхала ще більше роздратована і заявила татові: "Я з усіма розсварилася".

Все ж її поїздка мала той наслідок, що українські діячі зачали висилати татові з Києва по 100 карбованців щомісячно. Тато, перебравши співпрацю у видаванні "Літературно-наукового вісника", діставав 200 корон, і цієї маленької суми при ощаднім господарстві могло б цілком для нас вистачати. Але мама не була ощадна.

Ми, діти, цих недостач зовсім не помічали. Школа, книжки і спорт задовольняли всі наші прагнення й бажання, нам було байдуже, що доводилося роками ходити в стареньких убраннях,

Іван МАНИЛО

ІВАНОВІ ФРАНКОВІ

*Ми не стрічались, мрійнозорий,
Мене й на світі ж не було,
Коли трошив ти скелі-гори
І розганяв туманів зло...*

*Тумани ж, знай, вкривали доли,
Пливли в Карпатах навісні...
А ти: "Нехай ні жар, ні холод
Не спинять нас в оцій борні!"*

*Слова зривалися огненні,
Передавались з уст до уст.
Ти — Каменярь, Народний Геній,
Немов Тарас Золотоуст.*

*...Минають дні, рокоцуть роки,
Шумлять гаї нових століть.
Ти з нами йдеш крицевим кроком,
На нас мільйонів стан стоїть!*

дуже часто в стоптаних черевиках, ми не заздрили на гарні вбрання інших дітей в школі, бо звикли до скромності.

Але тато, хоч завжди лагідно заспокоював маму, ходив зажурений, голова його похилилася, він майже весь час проводив за писанням в своїй кімнаті, а ввечері йшов до Віденської каварні, де стрічався з своїми приятелями і перечитував силу газет. Він щораз більше відчував тягар непосильної життєвої боротьби, але твердо йшов за своїм покликанням: пером служити своєму народові. Він відхилив пропозицію університету в Софії прийняти катедру професора слов'янських літератур, бо почував, що його місце серед українського народу і вся його праця належить йому.

В цім повнім праці і журби житті ясным променем для тата була хвилина, коли з'являвся якийсь його твір. Його зажурене лице прояснювалося, коли він приносив тільки що надруковану книжку, ще з запахом друкарської фарби. Ясно пригадую, як він приніс невеличкий пакуночок і розгорнув його перед мною на столі. Це були нові книжки в дуже гарній оправі — "Мій Ізмарagd". Одна була в білій шкіряній палітурці. Батько простяг її мені, сказавши: "Подобається тобі? Як так, — це для тебе, але маєш перечитати, що в ній". Я, щаслива, схопила книжку і тут же почала читати. Ще й досі, коли побачу цю книжку або цей заголовок, пригадую собі татове лице, сяюче гордістю і задоволенням.

Величезне творче піднесення викликали в мого батька революційні події в Росії в 1905 р. Почалась гарячкова праця на всіх ділянках політичного і культурного життя, налагоджувались більш тісні зв'язки з Великою Україною. Одним з проявів цього була організація загальноосвітніх курсів, на які приїхало дуже багато молоді з Наддніпрянської України. Головні і найцікавіші за змістом були лекції мого тата. Цей курс тривав кілька тижнів. До нас заходили дуже часто студенти і студентки на приватні розмови з татом. Це, здається, був єдиний щасливий момент в його житті, коли його оцінено, коли з захопленням слухалось кожне слово, прочитане ним. Носилися з думкою, що такі курси мають з часом бути підвалиною сталого українського університету, та властям думка про український університет у Львові була немов вістря ножа в око.

Як давніше з вул. Крижової, так і з власної хати ми виїздили цілою родиною чи то на святі чи на літні канікули на село, в гори. Їздили ми до Косова, Жаб'яго, Коломиї, Криворівні, Буркута.

Їхати до Косова намовив тата Володимир Гнатюк, секретар Наукового Товариства ім. Шевченка. Приїздили ми залізницею до станції Заболотова, а там доводилось наймати коней і простим возом їхати далеку дорогу до Косова.

Звичайно ми вивантажувались з нашими пакунками і терпеливо чекали, поки тато знаходив фіру. Тоді, повкладавши і понакривавши все, всаджувались зверху. Дорога була довга і важка, дуже часто з вибоїнами, нас підкидало і трясло до неможливості. Їхати доводилось не раз дві доби. Така їзда вночі була небезпечна, особливо

Іван Франко

Фото 1875

в горах, коли тяжкий віз котився з гори, здержуваний лише інстинктом розумних гуцульських коней. В гарну погоду ми злазили з воза і проходили пішки великі кусні дороги, особливо, коли коням треба було тягти воза на гору. Ми збирали по дорозі суниці, квіти, цікаві камінці, небачені рослини. За кожним закрутом гори розкривалися нам чудові краєвиди. Густі смерекові ліси підступали аж до дороги. Вони манили нас своєю таємничістю. Здорове, свіже повітря, сповнене запаху смерек і живиці, розширяло легені. Нам було легко, ми почувалися щасливі і безжурні. Ми бачили нові й нові краєвиди, а далі маячили високі шпилі гір, покриті снігом. Вони здавалися такі близькі, тільки розпростерти крила і полетіти. Та треба було їхати з гори, ми сідали на віз і з гуркотом і тріском спускалися вниз. В долині чекала нас неабияка небезпека. Дорогу перетинав потік, а міст був напівгнилий.

Ще було щастя, коли той міст проїздили вдень, якби це трапилось вночі, справа була б досить небезпечна. Тато злавив з воза і йшов оглядати міст, чи можна по ньому проїхати.

Пригадую, одного разу ми доїхали майже до самого моста, аж тут самі коні зупинилися і не хотіли йти далі. Тоді тато зліз з воза, щоб подивитись, в чому справа. Виявилось, що підмитий зливою міст пішов з водою. Нас, заспаних і здивованих, якісь чужі люди переносили через розбурханий потік, а потім перетягали цілий віз з кінями і пакунками через воду. Пізно вночі ми

приїхали до корчми, пили тепле молоко із смачними булками і спали на твердих лавах.

Сам Косів і його околиця були зовсім не схожі на ті села, які ми бачили по дорозі. Навколо маленьких будиночків розрослися густі сливові садки. Великі темносині сливи, покриті сивавим мошком, рясно вкривали гілки низьких дерев. Їх було багато-багато. Фрукти заглядали в вікна, били по голові, коли ми проходили попід деревами, наповняли повітря п'яним ароматом. Перед кожною хатою красувався квітничок, гордість господині. Майже в кожній хаті, в одній половині, стояв великий ткацький верстат. На тому верстаті спритні руки ткачів ткали прекрасні полотна з льону, від найтоншого до цупкого, виготовляли килими із старовинними узорами, якими прикрашали свої хати чепурні господині. Жінки і дівчата носили запаски замість спідниць, чорні на будень і червоні, золотом і сріблом гаптовані на неділю і свята. Люди чемні і привітні, хоч бідні, бо визискувачі, як і всюди в Галичині, обсідали народ і висмоктували з нього живущі соки.

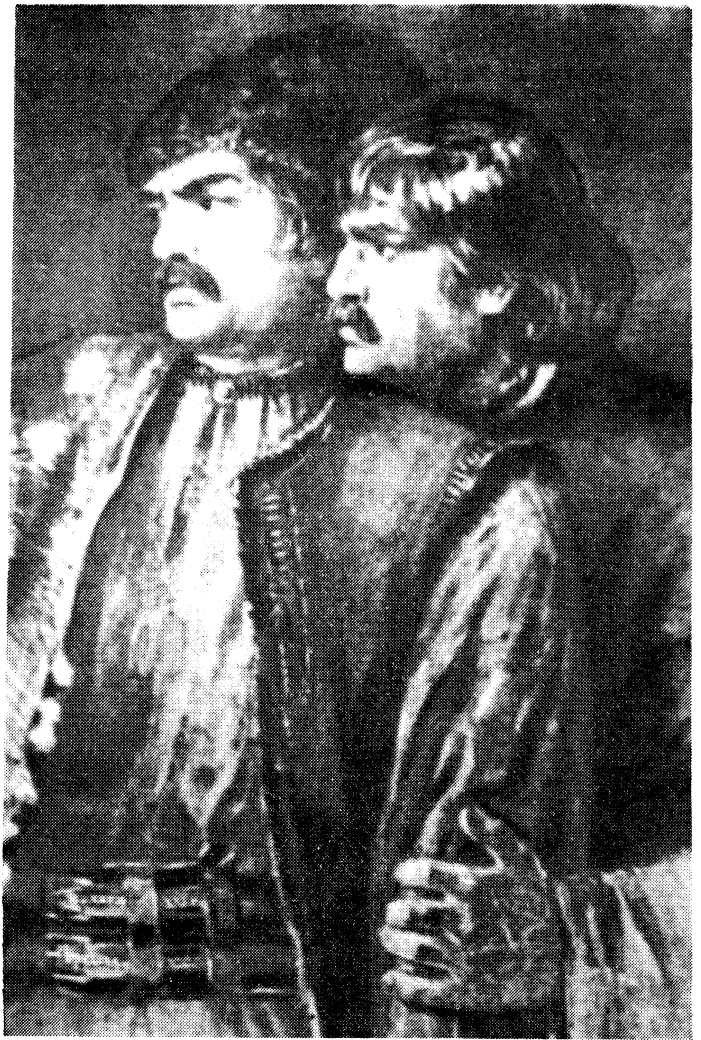
В Косові тато знаходив багато цікавого для своїх студій: знайомства з новими людьми, новим життям давали йому свіжі матеріали для творчості.

Друга місцевість, куди стали ми виїздити літом, було село Криворівня на Гуцульщині, ще далі за Косовом.

Ми дуже радо йшли з татом збирати гриби і повертали додому, навантажені нашою здобиччю. Тут всі сідали до чищення, і тато уважно переглядав принесені гриби. Частину тут же варили, решту краями на пластинки і сушили на зиму. З назбираних ягід — малини й ожини — мама варила смачні варення, запас на зиму. З Криворівні ми цілою родиною, а часом і великим товариством робили далекі прогулянки. Раз пішли відвідати 120-літню гуцулку, котра, щоправда, було вдвоє згорблена, але рухлива і балакуха. Вона була щаслива і радісна, як тато наговорив їй багато компліментів, дивуючись її здоров'ю і живучості. Добра старенька проводжала нас далеко з хати, дякуючи нам за відвідини.

Ходили ми до Довбушевої печери, де колись Довбуш, оборонець і месник покривджених, герой багатьох оповідань і пісень, закопав свій великий скарб, як говорять місцеві легенди. Ми йшли вузькими стежками, переходили високі гори і темні провалля, минали бурхливі потоки і гірські озера, що таємниче і зловіщо виблискували до місяця з-поміж високих смерек. Коли нарешті дісталися до славних печер, всі були змучені і голодні. Привітні вівчарі запросили нас до колиби, пригостили надзвичайно смачною кулешею з густим молоком і овечим молодим сиром (будзом). По вечері ми полягали спати. Огнище наповняло наш захист і димом, і дуже приємним теплом. Тато ще довго сидів з вівчарями, слухаючи їх розповіді про героя Довбуша, про його товариша Петрія, про зрадливу Дзвінку.

Пам'ятною була також прогулянка на гору "Піп Іван", найвищий після Говерлі шпиль хребта Чорногори. Зібралось досить велике товари-

Брати Басараби. Ілюстрація С. Адамовича до повісті І. Франка "Борислав сміється".

ство. Дорога була важка і далека, і тому жінки та діти їхали на конях. Тільки на вечір другого дня ми дотяглися на саму гору і отаборилися на ніч на березі озера. На другий день раненько вибралися в дальшу, найтруднішу частину дороги. Деякі учасники відмовилися від цієї подорожі і вирішили чекати над озером нашого повернення. Дорога була крута і небезпечна, але добрий провідник і гуцульські коні, придивчасні дертися по горах, вели нас сміливо і впевнено вперед. Ми підіймалися все вище і вище, повітря помітно рідшало і, хоча пронизуване палючим промінням сонця, було різке і холодне. Близько полудня ми дійшли до половини гори і провідник заявив, що коні далі не можуть іти і ми мусимо йти пішки. Навколо була природа дика і пустинна; стежка звивалася поміж кристалі рододендрони, скелі, покриті мохом; низькі корчі щодалі то більше заступали нам дорогу. Декому кров пустилася носом, і він залишався позаду. Але ми просувалися далі. Вже видно було величезну скалу, немов тіло велетня, заляте ворожбитом, чатувало на самім вершечку. Звідси і взялася назва "Піп Іван". Чіпляючись руками і ногами за скельні заломы, ми видерлись нагору.

Яка могутня краса!

Позад нас грізна і велична Говерля, а далі на всі боки, куди не глянь, виднілись вершини. Тато знав усі їх назви. Шпилі, покриті вічними снігами, виблискували на сонці, темні смереківі бори вкривали узгір'я. Захоплюючи дика велич природи. Ми поглянули на південь: рвучкий потік мчав кудись в провалля, далеко в туманній мряці срібною стрічкою звивалася Тісса, ще далі майорів Мукачів, а на верхах праворуч і ліворуч позначено було стовпами кордон, що, мов лютий змії, розтинав тіло України.

До Криворівні приїжджали також приятелі тата і знайомі з України, найбільше письменники — Коцюбинський, Грінченко та інші. Тоді ціле товариство сходилося до попа Волинського, і в великій альтані в саду, за доброю закускою, поданою гостинною господинею, велися довгі приятельські розмови, запальні суперечки. Молодь співала пісень, і тільки пізно вночі розходилося товариство.

Повернувши з Криворівні, тато привозив багато написаного, багато нових плянів, з відновленою енергією брався до праці.

Він відчував, що мусить зробити ще багато. Не володіючи руками, починає диктувати синові Андрію, потім приходять студенти, що добровільно зголошуються помагати татові.

"Ріпники". Худ. В. Касіян

Тато зайнявся в першу чергу упорядкуванням і підготовкою до друку приповідок. За допомогою Андрія він доводить цю велику працю до кінця і видає її в "Наукових записках".

Як і давніше, батько цікавиться розвитком української літератури і підтримує зв'язки з письменниками Великої України і Галичини. Молоді письменники присилали йому свої твори. Тато іноді читав їх нам і не раз дивувався, як якийсь віршомаз претендував називатися гордим іменем "поет". Критика його була гостра, але справедлива. Вимогливий сам до себе, він вимагав дуже багато і від тих, що тільки зачинали вступати на тернистий письменницький шлях.

Товариство ім. Шевченка призначає татові 100 корон місячної допомоги, а з України, як і раніше, надсилають йому по 100 карбованців, і на ці маленькі доходи доводиться нам жити. Тато зовсім усувається від громадського життя. Коли не диктує своїх творів, то лежить на ліжку, відпочиваючи і обдумуючи далішні праці. Часом виходив до міста до Віденської каварні почитати за старою звичкою газети і побачитися з своїми приятелями і знайомими.

Світлою хвилиною важкого татого життя було святкування його сорокарічної літературної діяльності. В найбільшій залі Львова зішлись тисячі людей — його давні товариші і приятелі, його учні, що йшли його слідами, його вороги і противники. Я поїхала з татом. Вже здалека ми побачили тисячі людей, що очікували приїзду тата. Його зустріли оваціями і привітаннями. Радісний і зворушений слухав він сердечні промови своїх приятелів, представників молоді, що з пошаною хилили голови перед великим генієм. Татові очі на хвилину втратили сумовитий вираз. Але я дивилася на його безпомічну тендітну постать і моє серце стискалося з болю. Це вже не був той могутній орел, що підносився духом своїм все вгору та вгору, це вже не був той проводир каменярів, що сильною рукою ламав скалу, це був знесилений, прибитий горем велетень. Він вийшов на сцену подякувати за свято, влаштоване для нього. Як не схожі ці тихі слова подяки на ту сильну промову, що була виголошена батьком на першому його ювілей! Але він бачив і знав, що не даремно була його сорокалітня праця, що він багато зробив для рідного народу, для його соціального та національного визволення.

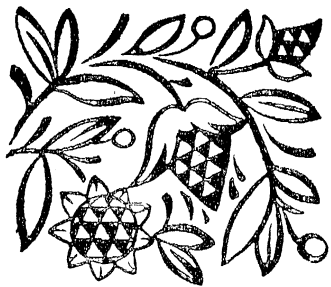
В останні роки свого життя тато нерідко їздив по містах і читав свого "Мойсея". Кожний хотів бачити великого поета зблизька, кожний хотів його почути. Дістав він запрошення приїхати і до Чернівців. Він забажав, щоб я поїхала з ним. Літом 1913 року ми прибули до Чернівців. Там на нас чекала вже делегація і нас зараз же завезли до дому Кобилянської, де ми й залишилися на час нашого перебування в цьому місті. Ввечері, коли заля вщерть наповнилась, тато вийшов і став читати. Хоч і притишеним, але виразним голосом, з великим почуттям. Перед нашою уявою постала глибока драма жидівського пророка. Але не того пророка я бачила перед собою.

Я бачила могутню горду постать українського Мойсея, що боровся і страждав за свою високу ідею: вивести свій народ з неволі. І, як Мойсей, прибитий горем, знесилений боротьбою з самим собою, змучений сумнівами, він знав, що не йому вступити в обітовану землю, але ж грядущим поколінням це суджено.

В 1914 році, перед самою війною, я дістала запрошення від моєї тітки з Києва приїхати до неї на кілька місяців. Вирішила їхати в червні. Тато сказав мені: "Не випадає, щоб ти їхала сама, я поїду з тобою", і ми вибралися вдвох. По якимсь часі тата закликало до жандармської канцелярії. Там він просидів досить довго, потім вийшов, чимсь стурбований, підійшов до мене і сказав: "Радять, щоб я не їхав, бо час непевний, як хочеш, їдь сама, я вертаюся додому". Ще кілька слів прощання, останній поцілунок і усміх його доброго, лагідного, виснаженого лица.

Це був останній поцілунок, останній погляд, останній усміх, там, на російським кордоні...

"Дніпро" 1956 р.

"Поетичний твір я називаю ідейним тоді, коли в його основі лежить якийсь живий образ, факт, враження, чуття автора. Углиблюючись фантазією в той образ, автор обрисовує, освітлює його з різних боків... силкується відчутти його суть, його значення, його зв'язок з цілістю життя, тобто виключити з нього все випадкове, а піднести те, що в ньому є типового, ідейного. Розуміється, що і його поетичний малюнок буде мати метою передати читачеві власне цей глибший ідейний підклад даного живого образу... Тільки той поет годен зватися правдивим поетом, хто малює нам конкретні і яскраві образи, рівночасно вмів торкнутися тих таємних струн нашої душі, що озиваються тільки в хвилині нашого власного безпосереднього щастя або горя... Він розбуджує в нашій душі такі сили й такі пориви, що без його може й до віку дрімали би на дні, або піднялись би тільки в якихось надзвичайних хвилях. Він збагачує нашу душу зворушеннями могутніми, а при тім чистими від примішки буденщини, випадковості й егоїзму, робить нас горожанами вищого ідейного світу".

І. Франко

Ярослав ШПОРТА —

ТАК БАТЬКО ГОВОРИВ...

А батько говорив:
— Малий Іванку,
Ти, наче легінь, вийдеш спозаранку
У світ широкий. Будь же мужнім ти,
Не дай то Біг з путі тобі зійти.
Ти бачив Яся, бачив сю бідноту —
Не дай Біг іншим знати таку скорботу.
Ти хоч маленький, але дух в тобі
Не дасть повік схилитись в боротьбі.
Тепер іди і не шукай дороги,
Яка, мов килим, стелиться під ноги.
Зупинишся — рятунку вже не жди.
Єдине є в житті — іди, іди,
Хились і падай та вставай героєм,
З мечем своїм іди незламним воєм,
Піднявши гордо чоло — буде бій!
Не зрадь же людям в мужності своїй!
Так батько говорив...

ТЮРЕМНІ СОНЕТИ

Се дім плачу і смутку...
Ів. Франко

У дім плачу, в дім горя і зневаги
Ввійшов він мовчки, велетень Карпат,
І знову світло полилось з-за ґрат
На горде чоло, сповнене відваги.

Він за життя зазнав немало втрат,
Але найбільше зворушило душу,
Коли сказав німотний в'язень: "Мушу
Твої допомогти ждати, брат!"

І сам відчув, що він іще не скутий,
Іще в житті ніким не позабутий,
Що є ще друзі, є рідня.

Він закричав: "Іване, знаєш, де ти?"
І перші горді із тюрми сонети
Послав, немов майбутній промінь дня.

ШПОРТА

"Многі з новочасних поетів, котрі силкуються бути безідейними, щоб, мовляв, служити штуці для самої штуки, красоті для краси, без відомо попадають у тенденційність.

Не маючи або не хочючи мати ніяких живих людських інтересів, бажаючи буцімто стояти поза буденною боротьбою верств, змагань й ідеалів на вершинах чистої краси, вони закривають перед очима публіки або своє нерозуміння життя, або свій цинічний індіферентизм. І що ж дають за те? В найліпшій разі — безцільну гру слів і форм, колористичні контрасти, барвисті декорації, за котрими нема нічого живого і реального".

І. Франко

Ольга РОЗДОЛЬСЬКА

3 ОСТАННІХ РОКІВ ЖИТТЯ ІВАНА ФРАНКА

(Скорочено)

Якось В. Гнатюк, здається в 1898 р., написав в одному з листів до мого чоловіка, що Франко хворий на очі. Це нас дуже стривожило. Згодом, коли я також з хворими очима звернулася до лікаря Балабана, він пожурих мене: "Слухайте, зробіть щось з Франком. Франко ходить до мене лікувати очі, і я бачу, що він бідує. Українців у Львові багато, як ви можете дозволити, щоб він жив у такій біді? Він хворий на очі, і треба ним заопікуватись". Але сам Франко не завжди погоджувався на опіку.

Років через десять Франко тяжко захворів. Перевтома, нервові виснаження дали себе знати. Лікарі порекомендували йому поїхати на лікування до Ліпик (Югославія). Здається, весною 1908 р. він поїхав, влітку ми також виїхали на вакації. І ось несподівано одержуємо листа від Гнатюка, в якому повідомлялось, що Франкові погано, що від Франка надійшли дуже дивні листи. На жаль, ті листи загинули в час першої світової війни.

Згодом до Наукового Товариства ім. Т. Шевченка надійшла телеграма, в якій говорилося, що Франко тяжко захворів. Просили приїхати і забрати його додому. Поїхав до Ліпик його старший син Андрій і застав Франка в дуже важкому стані. В хвилини неприємності він говорив, що його руки обкрутив дротом Драгоманов і витягає пальці. Жандарм розповів, що знайшов Франка непритомного на вулиці поза курортом.

Коли Франка привезли до Львова, руки його були паралізовані. Помістили його на лікування до приватного санаторія на Інститутській вулиці. Ми часто ходили його провідувати. Важко було дивитися на цю велику людину, що безсило була перед хворобою. Коли він почував себе краще, заводив з нами довгі і цікаві розмови.

Одні відвідини я ніколи не забуду. Була у Франка знайома Євгенія Бохенська. Вона учительвала в м. Болехові і коли почула, що Франко захворів, приїхала, щоб побачити його. Вони були ровесники і колись симпатизували одне одному. Здається, не помилюся, коли скажу, що вона його таки щиро любила, про що знав і він. Одного дня вона прийшла до нас, і ми всі — я, жінка Гнатюка і Бохенська — пішли в санаторій. Франкові було якраз недобре, в непам'яті він говорив, що риби в п'ятах не дають йому спокою, говорив знову про руки, а нарешті настала хвиля тиші, він опритомнів, побачив Бохенську, що стояла і плакала, і в нього з очей покотилися сльози. "Геня, дайте руку", сказав він, піднявши свої руки, як міг. Стиснувши своїми руками її руку, він притис її долоню до свого лиця, потримав так хвилику, далі струсив на її долоню свою сльозу і відпустив руку. "Візьміть цю сльозу на згадку!" Всі присутні також розплакалися.

Коли Франкові трохи покращало, повернувся він

додому і знову почав виступати з статтями і художніми творами. Однак руки так і лишилися паралізованими. Кілька разів бачила я, як по дорозі додому він заходив на базар, підходив до продавщиці хліба, вона виймала гроші з його кишені, брала скільки треба, решту клала в кишеню, а хліб засовувала йому під пахву. Так він і йшов додому. При зустрічах весь час жалівся, що не може писати, що це для нього страшна мука, а до того і в хаті завжди гамір, хоч наймай кімнату для спокійної праці.

Франко чомусь зацікавився грецькою філософією і кілька разів приходив до мого чоловіка. Він просив рекомендувати йому студента, який добре знає грецьку мову, щоб студент зміг бути у нього за секретаря. Перед тим йому допомагав його син Андрій, який читав, писав йому і доглядав за ним. Потім син помер. За нашою рекомендацією з ним працював один студент.

Коли почалася світова війна, Франко лишився вдома один. Дружина хворіла, сини були в армії, а дочку війна застала в Києві. Багато друзів і знайомих Франка також виїхали зі Львова. Я також виїхала на село.

У вересні 1915 року я повернулася з села до Львова. Десь коло Різдва, довідавшись, що хворий письменник перебуває в лікарні, я негайно вибралася відвідати його. Франко сидів у маленькій кімнатці на шпитальному ліжку і виглядав дуже зле. Побачивши мене, зрадів, бо почував себе самотнім, і став розпитувати про мого чоловіка і дітей. На мій запит, як він себе почуває, відповів: "Як бачите, не дуже гарно. Спасибі добрим людям, що дали мені притулок у себе, хоч, правду кажучи, я все-таки тужу за своєю хатою й волів би там жити, якби тільки там було кому ходити коло мене". Говорив, що написав братові, щоб його син приїхав і доглядав за ним. Потім зараз таки перейшов він до того, що тоді всіх найбільше займало, — до світової війни. Далі питав про Гнатюка, що тоді ще сидів з родиною у Криворівні, не можучи дістатися до Львова, та про інших знайомих і приятелів. Вкінці ще раз згадав про те, що доконче хотів би бути навесні вже в себе вдома, бо міг би пересиджувати в своєму садку; тоді б йому напевно полегшало. Коли я почала збиратися додому, він прохав не забувати про нього. На відході стрінулася я ще з якоюсь жінкою, що й собі прийшла відвідати поета.

Удруге я, разом із дітьми, навідалась до хворого аж у 1916 році на самий Великдень, принісши йому трохи солодкого печива.

Надворі було вже гарно й досить тепло. Письменник був тоді вже у себе вдома. Доглядала його і варила йому їсти якась пані Левинська; з розмови з ним я довідалась, що в нього перебуває ще й його родич з Нагуєвич. Франко сидів у

плетеному фотелі в сірому шпитальному халаті, був слабкий і увесь трусився. Сонячне проміння ясно освітлювало його згорблену, змізернілу постать. Він наче дрімав і тільки з приходом гостей пожвавішав. Став говорити про своїх дітей: про синів, що обидва пішли на війну, і дочку, що сиділа в Києві, мабуть, у матеріної рідні. На столі у нього була листівка від дочки. Вона сповіщала, що хоче одружитися, і просила придане.

Коли ж із дальшої розмови зі мною довідався про мою журу, що мій син ось-ось, як тільки складе матуру, мабуть, мусітиме піти на війну, бо вже визнали його здатним до військової служби, почав втішати мене: не я одна в такому становищі, бо от і його сини обидва, на війні, а втім, може, це й добре, бо ця війна, може, й нам, на решті, принесе довгождану волю. Опісля він звернувся до мого сина. Радив йому, як буде у війську, вважати на своє здоров'я, а коли щасливо повернеться з війни, то щоб не зробив так, як тепер робить більша частина нашої молоді і в гімназії, і в університеті, тобто не гайнував часу, щоб пильно працював далі над своєю освітою, щоб любив свій народ, його пісню, мову. Це все він говорив так якось щиро, з таким правдиво батьківським теплом, що й я, і мій син були зворушені до глибини душі. На моє питання, як йому тепер живеться у себе в хаті, він відповів, що добре йому, бо і пані Левинська щиро доглядає його, і знайомі та приятелі час від часу навідуються до нього; жалівся тільки, що слабкі сили не дозволяють йому користати з весни, та й працювати не може стільки, як досі, не може багато читати, а писати для нього нема кому.

Бачачи, що він уже втомлений півторагодинною розмовою, ми попрощались і пішли додому; я й не припускала, що це була вже остання наша зустріч.

Пізніше з розмови з покійним Гнатюком я довідалася, що Франкові щораз гірше, що до нього ходять по черзі на ніч студенти, щоб не лишати його самого. Доглядав його також Мар'ян Колодій, що найчастіш ночував у Франка.

Думав поет про близьке з'єднання Галичини з Великою Україною, те з'єднання, про яке він все життя мріяв.

Першу вістку про смерть Франка дістала я від дружини покійного Гнатюка. Був травень, цвіли дерева. З букетами бузку ми пішли до його хати і застали там уже двох гуцулів-солдатів, що стояли навколішках біля ліжка Франка і сердечно плакали. Одним із них був добре відомий нам усім знайомий Франка Шекерик-Доників. Це був цікавий хлопець. В його селі учитель займався трохи фольклором. З ним і познайомився Шекерик, що любив і знав багато казок. Учитель познайомив його з Франком і Гнатюком. Шекерик подружив з Франком, надсилав йому записи, сам багато читав і дуже полюбив Франка. Як він довідався про його смерть — не знаю.

Покійний лежав на ліжку, прикритий стареньким подертим простиралом. Ми обклали його свіжими квітами. Обличчя Франка було жовте, як віск, але з виразом спокою. Ще ми були в кімнатці, коли увійшов знайомий Франка учитель

гімназії Бігеляйзен. Він став біля ліжка і довго довго вдивлявся в обличчя покійного. В той день мій син, вернувшись із школи, з філії академічної гімназії, розказував, що на годині польської мови Бігеляйзен, як тільки увійшов у шкільну кімнату, звернувся до хлопців з закликом, щоб пішли до хати покійного Франка і подивилися, як лежить найбільший поет України, "такий бідний, як цілий ваш народ. Ідіть, ідіть, — казав він, — і запам'ятайте собі до кінця свого життя обличчя цього великого чоловіка". А після шкільної науки він, зустрівши мого сина на вулиці, сказав, що, видно, не гідні ми були мати між собою таку людину, як Франко, коли не вміли краще дбати про нього за його життя.

Та вертаюся до попереднього.

З кімнатки, де лежав покійний, перейшли ми обидві з Гнатюковою до другої кімнати, де застали шкільного товариша й приятеля Франкового Карла Бандрівського і одного із студентів, що ночували у поета. З ними ми порадилися про похорон і роздивлялися, чи є в що одягнути покійника. Виявилось, що нема жодної доброї сорочки. Тоді Бандрівський послав нас до Герміни Шухевичевої і вона дала гарну вишивану сорочку свого померлого мужа. В ту сорочку й стареньке вбрання вдягнули студенти покійника.

На другий день рано я з Бандрівським пішла на Личаківське кладовище, де ми купили тимчасове місце для покійного в чужій, досить великій гробниці, у якій було місце на шість домовин.

І. Франко, М. Коцюбинський, В. Гнатюк.

Фото 1905

Ми сподівалися, що згодом зможемо спорядити йому хорошу могилу.

В день перед похороном, після полагодження всіх формальностей у магістраті і в похоронному закладі, Бандрівський пішов до собору Юра замовити священиків, бо хотіли справити покійному парадний похорон, з більшим числом священиків.

У гарну, сонячну днину рушив вельми численний похоронний похід, у якому брало участь чимало селян, студентів, учнів, робітників, військових, з незліченими вінками та квітами на Личаківське кладовище, де складено тлінні останки покійного поета в чужій, позиченій домівці. Було дуже жаль, що за домовиною не йшли ні дружина, ні діти. Його щирий друг Гнатюк був тяжко хворий, і все ж він приїхав на кладовище востаннє попрощатися з Франком.

Мушу розповісти про ще одну деталь. Коли Франка поклали в домовину, уста його були розтулені. Я взяла хустку і підв'язала нею лице покійного. Коли домовину ставили в склеп, я хустку цю розв'язала і поклала під подушку.

Минуло десять років. У 1926 році Франкові останки урочисто перенесли до його могили. Зібралось багато людей. Серед натовпу була і я. Коли відкрили склеп, у якому тимчасово знаходилася домовина Франка, то знайшли там шість однакових домовин. Котра ж із них Франкова? Художник І. Труш, що був одним із розпорядників цієї процесії, побачив мене і покликав до себе.

— Чи не пригадуєте якихось прикмет домовини Франка? — запитав він мене.

— Не пригадую, це ж було вже давно.

Почали відкривати домовини підряд. У першій, виявилось, був якийсь військовий, навіть шабля при ньому. В другій був також військовий. В третій — не знайшли ніяких прикмет Франка. І тоді я згадала:

— Розкривайте всі. В якій буде хустина під подушкою і чорні тапочки — то Франко.

Розкрили ще одну... Тіло уже висохло, лежали кістки та на подушці руді вуса, до стінки домовини прилипили тапочки. Підняли зотлілу подушку — там була хустина, якою я колись підв'язувала йому лице.

Останки Франка тоді перенесли і поховали там, де тепер підняв молот гранітний Каменярь.

"Жовтень" 1956 р.

"Ціль поезії є викликати в душі читателя живі образи тих людей чи речей, котрі нам малює, і ними будити ті самі чуття, які проймали душу самого поета в хвилі, коли творив ті образи".

І. Франко

Г. КОВТУН

ПЕРШЕ ПОБАЧЕННЯ

Весняний вітер напинає вітрила завісок. Кімната пливе хвилями вишневих садів назустріч чомусь незвіданому, незнайомому досі, але такому привабливому, зворушливо ніжному. Тані здається, що оцей весняний вітер підхопить і її та й понесе десь далеко-далеко. Вона відчуває, що варто ось так підняти догори руки, змахнути ними, і ти станеш вітром, сонцем, піснею.

Але вона стоїть нерухомо. Лиш погляд перебігає на годинник і по тому, як поволі посувається стрілка, їй стає легко-легко! І щоб того не трапилось, дівчина знову дивиться у вікно. Там все в такому русі, так буйно пишніють сади, так б'ється повітря в дзвонах. Як у неї серце.

Мати заходить до кімнати у своїх справах. Може й здогадалась, що у доньки сьогодні має статись щось надзвичайно важливе, щось інтимно-дівоче. Нічого не питала. Стояла і милувалась нею. Здається, це недавно це було довгоноге незграбне дівчисько, і вона вже не сподівалась бачити її красунею. Лише бажала "хай буде щасливою". А нині напевно до її доньки прийшло щастя, інакше чому б тоді так пашіли щок, так сяяли очі? Мабуть, таку вже велику силу має щастя, бо сталась дивна зміна: перед нею стояла красуня. Блакитне плаття ще більше підкреслювало свіжість рум'янцю смаглявих щік. Викладена віночком коса робила її дорослою. А пучок пролісків, заколотий збоку, віяв чистотою і дитинством.

Тихенько вийшла. Таня стояла ще якусь годинку, і коли стрілка, нарешті, дійшла до наміченої цифри, вийшла на вулицю.

Вона поспішала на побачення. Перше побачення. Ще вчора вони з Сашком були просто друзі. Жили на одній вулиці. Вчилися в одній школі. І їм здавалось, що вони знайомі вічність. У їхніх відносинах було все просто і зрозуміло. Бачились, здоровкались. Коли щось потрібно було, запитували. Позичали одне одному книжки. Переписували одне в одного уроки, коли хтось лінувався зробити, або просто не було часу. І хто знає, коли до них прийшло те дивне почуття, яке виділило Сашка серед ровесників, а Таню зробило незайманою принцесою.

Може, то була маленька записочка під час уроку з кількома зовсім незначними словами. Може, гарячий погляд Сашкових очей трохи більше, ніж то було потрібно, зупинився на її очах. Може, те хвилювання, яке тамував у грудях, прохопилось у рвучкому русі, коли нахилився, зірвав жовте сонце кульбаби і несміливо подарував їй. Може...

Хто знає. Кохання обирає свої стежки, і кожна стежка різна, щоб не могла переплутатись, загубитись і була єдиною для двох.

А вчора він провів її додому і, коли прощались, запитав:

— Що ти робитимеш завтра, Таню?

Вона розгубилась.

— Нічого.

— А хочеш, щоб ми зустрілись?

Що мала сказати? Так? А що він подумає? А може, це нескромно? Ні? А якщо вже більше ніколи він не захоче з нею зустрітись отак, у випадний, сам-на-сам? Сказала:

— Не знаю.

Йому захотілося пожартувати, мовляв, а хто знає, або щось подібне, як це він не раз робив раніше, але глянув на її розгублене обличчя, що враз зайнялося рум'янцем, все зрозумів і торкнувся її пальців.

— Приходь у парк до того найвищого дерева, я чекатиму, Таню.

Вона прийшла. Трішки запізнилась. Чомусь вагажалося, що дівчина повинна трішки спізнитись. І ще хотілося, щоб він похвилювався — прийде чи не прийде. Хоч біля цього місця в думках була вже з того часу, коли Сашко сказав про зустріч.

Він несміливо підійшов до неї. Був у новому костюмі, ретельно випрасуваний комірць сорочки розстебнутий на один гудзик. У руках тримав кілька стебел нарцисів.

— Це тобі, Таню.

Йшли алеєю парку. Поволі, ніби плвли в човні весни. Юнача рука іноді мов ненароком торкалась пальців дівчини. І той несміливий дотик говорив більше за найкрасномовніші слова. Вони були разом цілий день. Бродили вулицями, дивилися кіно, відвідали музей і залишили запис у книзі вражень. Спочатку розписався він, а по-

тім вона. І їм чомусь стало так затишно. Потім Сашко купив книгу і подарував їй: на згадку про цей день. І попросив у неї проліски, що були заколоті в її волосся. Квіти вже зів'яли, але так ніжно і тонко пахли. І це теж чомусь було так зворушливо, що вони довго мовчали, ніби боялися злякати оту радість, що так гаряче напливала на них.

Взагалі того дня вони більше мовчали. Їм було хороше і так. І ще Сашко читав вірші: Шевченка, Олеся, Сосюри. І це було теж дуже урочисто і приємно. Здавалося, що юнак намагається якнайпишніше обставити цей день. Так новосел приносить у свій дім передусім квіти, книги, картини, музику, бо тут йому залишатись, бо то надовго.

Того дня Сашко не говорив про кохання. Хіба що у віршах. Відчував, що то було б зайве. Беріг те слово у найглибших тайниках свого ества, бо знав, що вимовить його раз і назавжди. Чекав того, як свята. І не поспішав. Попереду ще було багато днів. Багато побачень. А сьогоднішнє перше. Для нього, і неї. І це теж раз у житті і назавжди.

— Мені вже час додому? — сказала дівчина. І він не затримував її. Віднині була з ним завжди.

— До завтра, Таню!

— До завтра!

Підбори процокотіли доріжкою. А радість лишилась. Радість першого побачення. Чистого, як весняні хмари, святого, як сама любов. Вічного, як життя.

Марія ОЛІЙНИК

ФОЛКЛЬОРИСТИЧНО - ЕТНОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ Д. І. ЯВОРНИЦЬКОГО

Відомий історик, дослідник і знавець Запорізької Січі Дмитро Іванович Яворницький (1855 — 1940) був одночасно й видатним фолклористом та етнографом. Впродовж свого творчого життя він виявляв постійний інтерес до народніх пісень, переказів, дум, приповідок; збирав і по змозі публікував їх, коментував, використовував у власних історичних та белетристичних творах. Якби нині все те зібрати й видати (а це, гадаємо, час уже зробити), то фолклористична наука збагатилась би кількома томами вельми цікавих матеріалів.

Що ж до діяльності вченого в галузі етнографії, то тут просто неможливо розмежувати, де кінчається Яворницький-історик і де починається Яворницький - етнограф. Переважна більшість історичних праць ученого написана не тільки на основі опублікованих та архівних джерел, а й великою мірою на фактах та речових доказах, зібраних ним під час численних мандрівок по місцях колишньої Запорізької Січі. Власні пошуки й спостереження над предметами матеріальної

культури українського народу допомагали глибше проникнути в духовий світ героїв минулого, пізнати особливості їх буття, інтересів тощо. В одній із статей Яворницький писав про те, що кожному, хто цікавиться минулим, збирає матеріальні й духовні цінності народу, треба бути й етнографом.

Свого часу діяльність Яворницького в галузі фолклористики й етнографії була позитивно оцінена І. Франком, О. Пипіним, М. Сумцовим, В. Гнатюком, М. Лисенком, Б. Грінченком, П. Грабовським та іншими письменниками і вченими.

Донедавна, проте, наукова діяльність Яворницького залишалася не дослідженою і не висвітленою. Склалося так, що й досі немає хоч скільки-небудь повної розвідки про багату й різнобічну спадщину "запорозького характерника". У цій статті спробуємо бодай стисло охарактеризувати плідну (понад шестидесятирічну!) працю Д. І. Яворницького в галузі фолклористики та етнографії.

Усе, що вийшло з-під пера Яворницького, позначене винятковим захопленням, особливо любов'ю до запорізьких козаків, до їх подвигів та всього укладу життя. На Запоріжжя вчений дивився очима закоханого романтика. Звідси насамперед іде й певна ідеалізація Запорізької Січі. Якоюсь мірою це розумів і сам Яворницький, який у листі до Я. П. Новицького 1894 р. писав: "Може через ту саму страсть (до запорожців — М. О.) я і сам упав у якішки помилки, то вже хай люди вибачають, а наші сини хай справлять наші помилки". Але ці помилки не повинні заступити того цінного в спадщині Яворницького, що зберігає своє значення і для наших днів.

З любов'ю та високим громадським чуттям віддавався вчений і збиранню фолклорних, етнографічних матеріалів. Його перші зацікавлення народною творчістю припадають на час навчання в Харківському університеті (вступив 1877 р.). Чималою мірою цьому сприяли лекції видатного лінгвіста професора О. Потебні та участь у роботі Історико-філологічного товариства, яке було щойно організоване при університеті. Протягом навчання в університеті ним було зібрано понад 1000 пісень і близько 500 оповідань.

Енергійною працею та неабиякими здібностями Яворницький звернув на себе увагу професури, і по закінченні університету його залишено понадштатним стипендіатом для підготовки до професорського звання. Обравши предметом свого дослідження Запорізьку Січ, він продовжує збирати й вивчати фолклорні та етнографічні матеріали головню у тих місцевостях, у яких найбільше збереглося живих свідчень про славні сторінки минулого Запоріжжя.

Однотчасно через Катеринославську газету "Днепр" молодий учений звертається з проханням до населення Катеринославщини надсилати йому всі матеріали, які так чи інакше стосуються історії запорозьких козаків. "Вибравши предметом свого вивчення історію запорозьких козаків, які проживали колись в теперішніх Херсонській і головним чином Катеринославській губерніях, — писав він, — я звертаюся за сприянням, вказівками і добрим словом у моїй справі до всіх без винятку жителів названих губерній (...). З висловленням найглибшої вдячності я прочитаю кожного листа, в якому просто, безпосередньо йтиметься про переказ про якого-небудь запорожця, могилу, балку, острів на річці, печеру, урочище, церкву, криницю, скарб; з задоволенням прийму всяку запорозьку пісню, стару книгу про запорожців, готовий винагородити, в міру можливості, того, хто виявить бажання передати мені яку-небудь запорозьку одягу, зброю, що-небудь із предметів домашнього і військового вжитку, який-небудь писаний документ про діла, рід та чин запорозького козака та інше".

Не маючи змоги в умовах царизму опублікувати окремим виданням зібраний великий фолклорно-етнографічний матеріал, Яворницький друкував його частинами у своїх творах у вигляді ілюстрацій і додатків, у ряді статей з історичної тематики (див. публікації 80-х років у журналі "Киевская старина", в газетах "Харьковс-

Василь СИМОНЕНКО

ГАЛАСЛИВОМУ МЕНТОРОВІ

*Навіщо? Навіщо? Навіщо
Отой катехизис заслуг?
Залиш мені в спадщину
Думку найвищу,
Нерепнуте небо і гострий плуг.*

*Не треба! Не треба! Не треба
Читати мені букваря!
Залиш мені правду
Про час твій і тебе
Без брязкоту і без "уря!"*

*Ну як тобі, друже,
Не гріх докоряти
За те, що родивсь я
Від тебе пізніш?
Навчи мене краще землю орати
У правди із серця виймати ніж.*

*Навчи мене всьому!
Навчи мене мріять,
Кувати і сіять,
І жати навчи!
Я буду твій час
не словами мірять —
Ділами мені кричи.*

*Кому зрозуміла твоя скорбота,
Що я не вчорашнім —
Прийдешнім живу!
Дав час мені вдосталь
Турбот, і роботи,
І клопіт новий, і наснагу нову.
Навіщо?*

Навіщо?

Навіщо?

*Закрий катехизис заслуг,
Залиш мені в спадщину
Правду найвищу,
Якщо ти мій вчитель і друг.*

кие губернские ведомости", "Екатеринославские губернские ведомости" та ін.). Статті "Топографический очерк Запорожья" (1884), "Переправа через Днепровские пороги" (1885) містять цікаві народні перекази про пороги; народні перекази про кошового Сірка зустрічаємо в статті "Архивные материалы для истории Запорожья" (1886); чумацька пісня "Ой ходив чумаки сім рік по Дону" наводиться в статті "Археологические раскопки" (1885) і т. д.

1888 р. у Петербурзі (куди Яворницький переїхав 1885 р. через переслідування за "українофільство") вийшла двотомна історико-етнографічна праця "Запорожье в остатках старины и преданиях народа", в якій було вміщено 55 малюнків і 7 плянів місцевості (деякі малюнки автору дав І. Рєпін з особистої колекції). В ній вміщено так багато фолклорно-етнографічного

матеріалу, що цензура спочатку не осмілювалася дозволити друкувати книгу в такому вигляді, оскільки цілі сторінки писані забороненою тоді українською мовою. Тільки завдяки клопотанню знайомих і друзів пощастило видати працю Яворницького в неспотвореному вигляді. Але і в ній, певна річ, далеко не все можна було опублікувати, з того, що зібрано впродовж восьми років. У передмові до книги Яворницький висловлював надію, що йому пощастить останній фолкльорно-етнографічний матеріал опублікувати окремих виданнях (тисяча пісень і сімдесят актів, ніким ще не обнародованих).

На вихід названої праці позитивно відгукнулися О. Пипін, М. Сумцов, І. Франко. На думку О. Пипіна ця праця має бути чудовим внеском до історії України. М. Сумцов звернув увагу головно на її значення для етнографічної науки. "Якби д. Яворницький, — писав він, — в свій час відокремив етнографічний матеріал і видав його окремо з належними помітками про час і місце записів, з вказівками на варіанти, то вийшов би оригінальний і цінний збірник народних переказів про запорожців..." З цього погляду високо оцінив працю Яворницького І. Франко.

Фолкльорно-етнографічні записи молодого вченого з кожним роком поповнювалися, але публікація їх становила великі труднощі, і вчений вишукує найменшу нагоду, щоб публікувати зібраний матеріал в статтях, інформаціях, повідомленнях. В кінці монографії "Іван Дмитриевич Сирко, славний кошевой атаман войска запорожских низовых козаков", поруч з історичними документами, подано і думу про вдову Сірчиху, пісні про Романа та Івана Сірка.

Великий інтерес для фолкльористів та етнографів становила праця вченого — "По следам запорожцев", яка вийшла у Петербурзі 1898 р. У ній так само, як і в книзі "Запорожье в остатках старины...", у формі дорожніх нотаток зафіксовано зустрічі й розмови з нащадками запорожців, їх спогади й перекази про Січ. Інколи поспіль десятки сторінок відведено для публікації народньої творчості. У передмові Яворницький відзначив, що зображені в книзі "типи, сцени, зустрічі й пригоди не видумані ним, а взяті безпосередньо з натури, вихоплені з живого життя (...) автор уже близько п'ятнадцяти років під'їжджає по місцях колишніх володінь запорозького низового війська з археологічною, історичною та етнографічною метою. Здобуті від таких поїздок наукові результати викладені у відповідних працях (...), а живі типи, сцени й пригоди зображені в даній праці. Книга рясніє народними дотепами, приказками, приповідками. Крім розповідей, пісень про Запоріжжя, в ній є описи дитячих ігор, народних танців, матеріали народньої медицини, голосіння за померлим тощо. Вміщено тут і 25 казок, почутих від оповідача Хоми Провори (друкованих почасти раніше). Через те, що значна частина книги написана "малоросійським наречіем" та через наявність в ній антицерковного фолкльору, вона була на довгий час затримана цензурою. Багато довелося докласти зусиль, поки вдалося вирвати її, як

писав Яворницький у листі до бібліографа М. Ф. Комарова, "із пасті зуави".

І все ж переважна більшість зібраного матеріалу залишалася не опублікованою. Брак коштів, цензурні перешкоди не дозволяли Яворницькому видати солідний фолкльорний збірник. Ще 1890 р. в одній із статей вчений висловлював занепокоєння. "Ми маємо в себе близько 1500 номерів записаних народніх українських пісень з мотивами, які давно чекають свого видавця. Чи дочекається зібраний нами матеріал друку, чи ні — не знаємо".

Коли в 90-х рр. М. Лисенко задумав видати збірник народніх пісень і з цією метою звернувся за сприянням до редакцій газет, знайомих, до всіх шанувальників народньої словесности, Яворницький відгукнувся на цей захід одним із перших. "Я дуже радий, — відповідав йому видатний композитор, — завдяки такій спільній справі, як видання матеріалів по батьківщинознавству, познайомитися з Вами, таким ревнотним діячем і збирачем рідної старовини, ім'я і друковані твори якого мені давно вже відомі і цінні". М. Лисенка цікавили насамперед обрядові пісні — колядки, щедрівки, веснянки, купальські. А саме їх (недрукованих) у Яворницького було немало, бо публікувати в своїх історичних працях він тільки міг історичні пісні, перекази й легенди. Добре розуміючи, що Лисенка цікавлять мелодії пісень не менше, ніж їх тексти. Яворницький обіцяє ближчим часом бути в Києві, зайти до композитора й проспівати ці пісні, аби той записав їх мелодії. "Буду дуже радий, — відповідав йому Лисенко, — познайомитися з Вами і, скориставшись Вашим перебуванням у Києві, записати мотиви до багатого матеріалу, зібраного Вами".

Не покидали Яворницького й надії окремо видати зібраний фолкльорно-етнографічний матеріал. Цим надіям судилося збутися тільки 1906 р., коли в Катеринославі вийшли його "Малоросійские народные песни, собранные в 1878-1905 гг.". В авторській передмові зазначалося, що вміщені в збірнику пісні збиралися впродовж 26 років переважно в Харківській, Катеринославській, Полтавській, Херсонській та подекуди в Київській і Чернігівській губерніях. Значна частина їх записана з голосу. Збірка налічувала 830 пісень, колядки, щедрівки, веснянки, пісні про кохання, весільні, колискові, історичні, сатиричні й жартівливі, солдатські, рекрутські та ін.

Грунтовного наукового апарату збірник не мав. Яворницький взагалі не ставив своїм завданням широко досліджувати пісні, наводити варіанти, коментувати їх. Своє головне завдання він вбачав у тому, щоб якомога більше й ретельніше зібрати зразки народньої творчості, опублікувати їх, аби з часом не розгубилися вони і не забулися. В його збірнику багато цікавих, оригінальних пісень, які раніше не були відомі фолкльористам. У цьому насамперед і цінність збірника. Відомі фолкльористи В. Гнатюк і В. Данилов у рецензіях підкреслювали, що опубліковані Яворницьким пісні в переважній своїй більшості становлять великий інтерес для дослідника і є ваговим внеском до скарбниці української

фолклористики. З погляду В. Гнатюка найцікавішими в збірнику були пісні про кохання та родинне життя. Загальний висновок рецензента зводиться до того, що "належить зачислити збірник д. Еварницького до добрих набутків нашої народньої літератури". Такої ж думки був і В. Данилов, який писав, що з виходом збірника Яворницького українська етнографія "здобуває видання, з якого можна буде почерпнути цінний і необхідний для вивчення народньої словесности матеріал".

Не поминули рецензенти й вад збірника. Вони вказали на те, що далеко не до всіх пісень наведені варіанти, що деякі з них є малоцінними варіантами до вже відомих. В. Гнатюк критикував збірник за наявність у ньому значної кількості пісень компілятивного характеру. Всі ці недоліки йшли, звичайно, і від загального стану тодішньої фолклористичної та етнографічної науки. Відсутність показників до праць, зводів уже опублікованих фолклорних матеріалів дуже утруднювали справу наукового видання збірників.

З обуренням писав В. Данилов про те, що збірник Яворницького цензура не дозволяє на випуск у світ. Цензура зажадала вилучення ряду історичних та рекрутських пісень, зокрема, таких, як "Світ великий, край далекий, та ніде прожити", "Ой Боже наш милостивий, що ж ми нарobili", "Мати сина спровожала, все приказувала".

Принципове заперечення викликала у В. Гнатюка підтримка Яворницьким поширеної ще в ХІХ ст. думки, ніби в нових історичних умовах відмирає народня пісня. "Очевидно, — пише В. Гнатюк, — що деякі пісні забуваються, виходять із народнього репертуару і пропадають раз на все для науки, але се природна їх конечність, яка повторюється не лише в нас, але у всіх народів, і не лише з піснями, але з усіма витворами людського духа й думки. Та по них не лишається порожній, не заповнений нічим простір, але творяться нові пісні, йдуть в обіг, вигладжуються і ошліфовуються і стають нарешті такими, що не мають чого стидатися своїх попередників. Поки житиме народ, писав В. Гнатюк, житиме й його пісня, його дотепна й розмаїта творчість".

З усього сказаного Яворницьким, про народню творчість, можна зробити висновок, що його твердження про поступове псування і відмирання народньої пісні йшло не стільки від особистих і глибоких переконань, скільки від традиційних вінь. Саме тому він незабаром рішуче відмежовується від нігілістів і категорично скаже: "Пісня може міняти свій стиль і жанр, форму і зміст, вона неминуче втягне в себе нові поняття і нову мораль, бо вона супутник життя, вона живиться від нього. І зміною історичних умов міняється пісня, але творчість її не припиняється: не дарма ж сказано: нові часи — нові пісні.

Яворницький збирав фолклор не від випадку до випадку, не від екскурсії до екскурсії, а використовував для цього щонайменші можливості. Більшу частину свого життя він перебував у подорожах, постійно шукаючи нові свідчення героїчного минулого, колишньої слави запорозької. Йому часто доводилося разом з селянами розко-

пувати старовинні могили, ночувати в степу, співати з ними пісень, слухати розповіді, думи. "Якби ти послухав, яких пісень співають мені мої копачі, а їх у мене 45 чоловік... то усе б на світі забув", — писав він 1897 р. до свого петербурзького товариша лікаря й поета Кесаря Білиловського. Такі пісні, звичайно, не міг він не занотувати. Часто записував Яворницький і мелодії до пісень. У нього була рідкісна музикальна пам'ять.

Після виходу збірника вчений продовжує збирати народню творчість. Як і доти, він записує не тільки пісні, думи, приказки, перекази й легенди, але й повір'я, анекдоти, дитячу творчість, народні лайки (чоловічі, жіночі), розповіді про народню медицину, побут матросів тощо. Але найбільше, зрозуміло, його вабили пісні. "Народня українська пісня, — говорив він, — це єсть певна і послідовна хроніка всього життя нашого чоловіка".

Інтереси Яворницького-фолклориста не обмежувалися суто українським фолклором. В його записах часто зустрічалися російські пісні й перекази, які він публікував одночасно з українськими.

Протягом трьох років перебував Яворницький в Середній Азії. Поруч з основним заняттям в археологічній комісії він і тут робить цікаві етнографічні нотатки з життя місцевого населення, збирає колекції старовини, вивчає побут середньоазіатських народів, часто друкується в місцевих газетах "Окраина" і "Туркестанские ведомости". В його праці "Путеводитель по Средней Азии в археологическом и историческом отношениях" (Ташкент, 1893) подибуємо чимало етнографічних і фолклорних записів.

Фолклористична та етнографічна діяльність Яворницького йшли завжди в парі, доповнюючи одна одну. Але якщо спочатку переважали все ж інтереси фолклористичні, то пізніше, — особливо по тому, як Дмитро Іванович став директором Катеринославського історико-етнографічного музею (він був і його фактичним засновником, 1902), — більше помічалось зацікавлення етнографією. Знавець і шанувальник матеріальної культури народу, Яворницький віддавався роботі по збиранню етнографічного матеріалу всією душею і розумом. Він підтримував діяльні зв'язки з багатьма архівними комісіями, етнографами, окремими аматорами-ентузіастами, допомагав їм порадами, закликав розшукувати пам'ятки давнини. З його ініціативи і за його особистою участю 1905 року в Катеринославі відбувся 13 археологічний з'їзд, на якому значна увага була приділена й етнографії.

Ще задовго до з'їзду, 1903 р., під керівництвом Яворницького була проведена велика робота по етнографічному обстеженню Катеринославської губернії. До цієї роботи вчений хотів залучити й Б. Грінченка, але той не зміг приїхати до Катеринослава, і Яворницькому довелося запросити з Харкова відомого етнографа В. О. Бабенка. За допомогою і консультацією Яворницького останній добре вивчив етнографію Катеринославщини, виклав свої спостереження в о-

кремій книзі, а предмети матеріальної культури передав до музею.

На 1910 р. відділ етнографії в музеї складався з 16 розділів, які містили одяг, прикраси, посуд, знаряддя праці різноманітні вироби, інструменти, зразки народного мистецтва, іграшки тощо. Чимало з тих речей розшукувано й придбано Яворницьким під час спеціальних подорожей по місцях колишньої Січі.

Заслуговує на увагу те, що він перший помітив і зацікавився звичаєм розмальовувати хати узорами. Кілька таких зразків було придбано для музею. Відкрив для етнографів Яворницький і петриківський декоративний розпис, який нині прославив себе. У Дніпропетровському історичному музеї ім. Д. І. Яворницького й тепер зберігаються копії петриківських розписів, зроблені з ініціативи вченого петербурзькою художницею Евенбах у 1913 р.

Окремої великої розмови варта робота Яворницького в Катеринославській Ученій архівній комісії та у "Просвіті". І тут Дмитро Іванович виступає невтомним організатором збирання народної творчості, пропагандистом її кращих взірців. Він розшукує і заохочує до роботи кобзарів-бандуристів Кожушка, Пасюгу, Кучугуру-Кучеренка, підтримує їх матеріально, організовує з їх участю концерти. У 1911 р. в "Летописи Екатеринославской Ученой архивной комиссии" ним були опубліковані цікаві матеріали, що стосуються творчої біографії українського історика й етнографа М. В. Закревського та його збірки "Старосветский бандуриста".

У пореволюційний час, незважаючи на похилий вік, Яворницький не послаблює діяльності на терені фолклористики та етнографії. 1920—1921 рр. він публікує в журналах "Споживач", "Кооперативне життя" нові записи народної творчості, зокрема близько двох десятків народних казок, статті "Рослинні краски", "Українське кобзарство" та ін. В "Етнографічному віснику" за 1927 р. з'являється з його передмовою стаття В. П. Тищенко "Рибальчі заводи на низу Дніпра", написана свого часу ще для журналу "Основа", але через цензурні умови не надрукована. Стаття містить етнографічний матеріал з життя та побуту рибалок.

Не маючи змоги, як колись, часто мандрувати по селах, щоб з народних уст записувати поетичну творчість трудового люду, Яворницький налагоджує зв'язки з численними шанувальниками народної творчості, заохочує їх до праці й просить надсилати зібраний матеріал до Дніпропетровська. На його заклик тоді відгукнувся і талановитий збирач народної творчості, вчитель з Дніпропетровщини М. К. Сергієв, фолклорні записи якого нині зберігаються в Інституті мистецтвознавства, фолклору та етнографії ім. М. Т. Рильського.

Відомий учений, близький друг великого Рєпіна, Яворницький ніколи не поривав зв'язків з народом, з бурхливим життям країни, а постійно цікавився новинами, брав посильну участь у культурному будівництві. Фолклорний матеріал, який йому надсилали інші збирачі, класифікувався

й коментувався з особливою ретельністю.

Про те, наскільки інтенсивною була в цей час фолклорно-етнографічна праця Яворницького, засвідчує його звіт для Академії наук УРСР за першу половину 1925 р. Протягом шести місяців зібрано й класифіковано 100 народних пісень, записано понад 200 характерних народних слів, прочитано кілька публічних лекцій. Особливо багато подорожував Яворницький з студентами Інституту народної освіти (нині Дніпропетровський університет), де викладав історію та завідував катедрою краєзнавства.

Окремо слід зауважити, що 1925 р., в зв'язку з будівництвом Дніпрельстану, 70-річного вченого, знавця дніпрових порогів і наддніпрянської території, було призначено керівником комісії по історико-археологічному вивченню місцевості, що підлягала затопленню.

Одночасно записувався й словесний фолклор, всього на 1929 рік вчений мав близько 100 авторських аркушів фолклорно-етнографічного матеріалу.

Все сказане дає можливість зрозуміти мотиви, за якими Академія наук УРСР обрала Яворницького 1925 р. своїм членом-кореспондентом, а 1929 — дійсним членом.

За 1906—1936 роки Яворницький зібрав 2.302 пісні, з яких 255 з нотами. У 1940 р. він відібрав для видання великий збірник найбільш соціально-загострених пісень і дум. У передмові до збірки, датованій 12 січня 1940 р., вчений зазначував: "Щодо даної збірки пісень, яку я зараз видаю в світ, то вона становить лише частину тієї роботи, яку я почав близько шестидесяти років тому, а саме р. 1878 (...). Роботу, почату шістьдесят років тому назад, я не припиняю і до цього дня".

По смерті вченого, що сталася 5 серпня 1940 р., матеріали збірника передано до Інституту українського фолклору АН УРСР в Києві. Але війна не дала можливості докінчити працю й видати її. 1945 р. в філіялі Інституту мистецтвознавства, фолклору та етнографії АН УРСР у Львові збірник Яворницького на 32 аркуші заново перевірено, доповнено примітками й підготовлено до друку. Але з невідомих причин він і досі залишається неопублікованим.

У фолклорі Яворницький бачив не тільки неоцінене джерело пізнання історії, сили й могутності людського духа, а й високу поезію. Його захоплювала чарівна простота і безпосередність народної пісні, дотепність і ляконізм приказок, щирість тону народних переказів, легенд, замовлянь. Пісню вчений порівнював з польовими, до оп'яніння запашними квітами, що зросли на степовому роздоллі і ввібрали в себе багато життєдайного сонця.

Фолклористично-етнографічна спадщина Д. І. Яворницького, велика за обсягом і різнобічна за характером, — багатоцінний набуток культури українського народу.

Антін КУЩИНСЬКИЙ

“ЛЮДЯМ І СОБІ” – ЗБІРКА ПОЕЗІЙ АНАТОЛЯ ЮРИНЯКА

За два недільні вечори прочитав я з присмністю цю скромну збірку віршів на 142 сторінки видання Українсько-Американської Видавничої Спільки в Чикаго. Вже заспів до збірки, з його строфами про дитинство, юність і роки мужности дуже мені заімпонував тим, напоєним глибоким почуттям, звучним віршем:

*“Співаймо сьогодні бадьорі пісні,
Як змалку ловили ми щастя у сні,
Як світ розкривався, мов казка, щодня, —
Сміялось нам сонце і пахла земля!”*
Або ось передостання строфа:
*“Не будемо, друзі, додолу клонить
Чоло на чужині в печалі сю мить:
Без жертв не здобуто свободи ніде,
А слава і воля ще в Київ прийде”.*

З п'ятох розділів збірки: “Вітчизни мрійні далі”, “Ще волі засяє нам стяг”, “Зустрілись пізно ми з тобою”, “Повір: життя багате”, “Гей мінлива душа” найбільше мені сподобався розділ другий, що містить суспільно-патріотичні поезії, які є гарною лектурою для учнів наших шкіл українознавства і взагалі для української молоді. Деякі з поезій згаданого розділу, як і окремі поеми інших розділів, аж просяться в шкільні читанки, як ілюстративний та виховний матеріал з курсу новітньої історії України, її визвольної боротьби. Їх можна розглядати як дійовий чинник, що може прищепити молодому читачеві любов до рідного слова і літератури. Особливо є вартісними такі поезії: “Богданова слава”, “Збудилась у зриві”, “І кобза і пісня”, “Я трьох синів кохав, пестив”, “Остання пісня Мазепи” і “Сини Альказара”. Хоч остання річ оспівує подію не з історії України, проте вона дає взірць високого героїства обох персонажів — батька і сина (це славетний полковник Москардо і його 12-13 літній синок), що становить першорядний засіб патріотичного виховання в школі.

Решта поезій цього розділу присвячено видатним подіям і особам нашої історії, в них поет оспівує мужність і жертвенність в боротьбі за волю. Так у “Богдановій славі” читач відчуває подих всенароднього повстання, керованого Богданом Хмельницьким, перед яким тремтіла Варшава.

*“То не хмари вкрили обрій,
І не з моря йде туман —
То на бій, під Жовті Води
Славну Січ веде Богдан!”*

*“На Поділлі Богун смілий
Панське військо нищить впень,
Кривоноса на Поліссі
Свище шабля день-у-день”.*

ймався, щоб на місці були і рима, і метрика,, при-
Взагалі А. Юриняк дбає, щоб вірш легко спри-

держуючись старих, консервативних правил класичного віршування. Любителям модерністичних викрутасів це може не подобатись, то справа смаку. Ми ж не за мистецтво для мистецтва, а за мистецтво для виховання.

Поезія “Збудилась у зриві”, присвячена 25-річчю проголошення державности Карпатської України, дає мистецьку картину всенароднього зриву до волі віками гнобленої української людности Закарпаття:

*“Збудилась у зриві країна Карпат,
Пізнав Хуст, що Київ і Львів його брат.
І кров українська озвалась притьмом,
І хлопці стяг Січі підняли гуртом.
Лунали в Карпатах пісні січові,
Всміхалась воля вже Срібній Землі”.*

Розділ третій, де подано любовну лірику і баллади, досить різноманітний як тематикою, так і формою: тут зустрічаємо і персональні присвяти, і пісні та романси, в підзаголовку яких зазначено: “наслідування” чи “переклад”, тут і декілька поезій, авторських оповідань і п'єса “Справжня наречена”. Є тут речі, що нам дуже сподобались і навпаки — досить слабкі.

До найкращих зараховуємо такі: “Пісня про киянку”, “В очах твоїх”, “Прийшла весна”, “Дух тьми у жінці”, “Я не казатиму” і “Моя пісня”.

В поезії “Прийшла весна”, до якої, як ми чули, автор написав і власну мелодію, читаємо про глибокий, стишений відаллю біль розлуки:

*“Бо знаю я: далеко за горами
Весніс теж зелене вруно піль.
А ти в гаю карбуєш вечорами
Стежину-путь, розлуки тиснеш біль”.*

В четвертому розділі з підзаголовком: роздуми, ліричні рефлексії, є гарні поезії “Здрібніли всі ми”, “Осінь”.

*“Здрібніли всі ми. Сірі і нудні
(Одним в достатках, іншим ні)
Минають, сліду не лишають
В країні вільній наші дні.*

*Чи то забули ми Творця,
Чи, може, не з того кінця
Життя своє ми тут будуєм,
Що і в добрі вдоволення не чуєм...”*

Це дуже влучно сказано про більшість нас — “переміщених осіб”, які час від часу дивуються: “чогось бракує”.

А щодо вірша “Не журись, дівчино”, то його, як легеньку поезійку було б краще віднести до п'ятого розділу, де вміщено “гумористичне, оказійне, альбомне”..

В розділі п'ятому є дещо з політичної сатири: “Новітній миролюбець”, “Бльокада”, “Мінорна пісня Генсека”, “Невтраліст — телячий хвіст”.

Є побутові гуморески: "Мрії модерних грацій", "Женихання", "Не хочу бути післяплатник". Нам сподобалась зокрема "Мрії модерних грацій":

Віра ГРИГОРЕНКО

**

"Що й казати — стомильний поступ
Здобува в цій стороні
Стать прекрасна в наші дні.
У мистецтві, у науці,
І в коханні і в розлуці, —
Скрізь перед ведуть дівчата —
Трудно раду з ними дати!
В їх уяві молодця,
Щоб був гідний до вінця,
Треба хіба змонтувати!"

У передмові до збірки "На увагу читачам" А. Юриняк пише: "в своїй літературній діяльності я на перше місце ставлю літературно-критичну ділянку, за нею повістьярство і драматургію і аж тоді вже віршовану поезію". А ще перед цією заявою автор зазначає, що "далших збірок не буде". Ця перша збірка є водночас і остання". Отже, автор, назвавши цю збірку "Людам і собі", зразу ж резигнує і каже, що вже більше не писатиме віршів ні людям, ні собі"... Але ми сподіваємось, що А. Юриняк ще писатиме поезії, що являтимуть собою гарну лектуру для нашої шкільної молоді, до чого він справді має здібність.

Десь народилася пісня...
Чи вітер дихнув ласкаво
На зрілу пшеницю в полі,
Заграв на дзвінкі колосі?

Чи верби хитнули над ставом
Вологе від рос волосся?
А може дівоча доля
Під вербами тихо бродить.

А тихе ставкове плесо,
Прорізане променя лезом
Любується з нею на вроду?

...Десь народилася пісня...
Пливла, як ніжна хмаринка,
Тендітна і величава.

В блакитній радості неба.
А потім хвилююче дзвінко
Падала десь серед степу
На буйнозелені трави.

Ту пісню піду шукати —
(Забути її несила,
Бо душу вона полонила) —
Щоб людям її віддати.

Ол. ШПИЛЬКА

КАТЕРИНКА У НЕБЕЗПЕЦІ?

(Гумореска)

Щоб перешкодити затвердженню якогось законопроекту американські сенатори не рідко вдаються до т. зв. "філібастеру", тобто довжезних промов, якими "викінчують" внескодавців, а з ними й законопроект. У висліді таких "дебатів" його відкладають до... наступної сесії.

Під тиском громадської думки останнім часом робляться заходи скасувати це пустомолотство в сенаті. Якщо вірити дослідникам "філібастер" є українського походження, відомий у нас під назвою "катеринки".

Ще задовго перед її застосуванням в американському сенаті, українці залюбки вживали її (і вживають тепер!) під час різних з'їздів, ювілеїв, у доповідях і т. д.

Кого з нас не "викінчували" (і не викінчують) довгогодинні різнооказійні промови наших "золотустих"?

Воно навіть вважається поганим тоном та не-

обізнаністю з предметом говорити річезво й коротко.

Катеринка — обов'язковий супутник велелюдних okazji. І якщо її знесе американський сенат — ми залишимося її єдиними і повноправними власниками. А ми традицію шануємо! Хоча й тут не обійшлося без її підкопувачів. Відбувалась оце в нашій громаді цікава доповідь. Говорив наш прелегент годину, другу, третю...

Люди, дивись, почали із залі висмикуватись. Спочатку із задніх рядів, потім середніх, а згодом і перші спорожніли. Лише один терпеливий пан залишився, який і привітав кінець доповіді, як то кажуть, гучними оплесками.

Зворушений доповідач щиро подякував присутньому за цей вияв уваги, на що той скромно відповів: — "Та я ж наступний промовець".

Не без підстав існує побоювання, що й нашим "філібастерам" доведеться скорочуватися.

А шкода буде ще й велика: бо ж люблю я, признатися, подримати на таких okazіях!

З ОДУМІВСЬКОГО ЖИТТЯ І ПРАЦІ

ОДУМ ТА РІДНА ШКОЛА НЬЮ- АРКУ ВІДЗНАЧИЛИ РОКОВИНИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

27 березня 1966 р. члени Ю ОДУМ-у Ньюарку спільно з Рідною Школою урочисто відзначили роковини Тараса Шевченка. Свято відбулося в парафіяльній залі св. Вознесіння при численній участі громадянства. Імпрезу розпочато "Заповітом". Настоятель церкви О. Харішак сказав вступне слово. Після реферату, який прочитав А. Степовий почалася мистецька частина. Діти виступали з деклямаціями, танцями, в інсценізаціях та грали на музичних інструментах. Програма була гарно оформлена та старанно опрацьована. Неможливо перерахувати всіх мистецьких точок, бо їх було дуже багато. Слід згадати чудовий спів хору Ю ОДУМ-у та інсценізації з "Черниці Мар'яни" та з "Причинної", які були особливо гарно підготовані.

Приємно та зворушливо було слухати малят, які виходили на сцену деклямувати коротенькі вірші Кобзаря.

Концерт залишив в кожного присутнього приємне враження та надію, що коли ми маємо таких гарних декляматорів, танцюристів та музик, а головне дітей, в чийх душах живе Україна, її минуле — буде жити й наша будучність.

Велика подяка всім учителям та виховникам юного ОДУМ-у, якікладають багато праці та енергії для виховання нашої молоді та для переведення подібних імпрез та свят.

А. Ф.

ДОРОГИЙ ЧИТАЧУ!

Майбутнє "Молодої України" залежить також і від Тебе!

Отже, поширюй журнал, приєднуй нових передплатників!

Не забувай про пресовий фонд
"МОЛОДОЇ УКРАЇНИ"!

ЧІКАГО

Після успішного концерту філії, що відбувся 6 березня 1966 р. філія розпочала набирати нових осіб — молодь, бажаючу грати в струнній оркестрі. З новозаписаними розпочав вивчення нот Дмитро Грушецький. По трьох тижнях до групи прилучились ті, що знали ноти. В новій групі є 37 осіб, з них 19 осіб Олексій Пошиваник учить грати на гітарі, а 18 осіб — Дмитро Грушецький. на мандоліні.

Заходами спортових референтів філії Каті Ковальчук та Володимира Косогора дівчача й хлоп'яча відбиванкові дружини та дівчача дружина плавання мають постійного тренера в особі Джіма Меткалфа — американця, студента фізкультурного факультета.

Кілька років тому створено при філії одумівський відділ номер 339 Українського Робітничого Союзу. В ній є понад 70 членів. На річних зборах переобрано на голову Данила Завертайла, а на фінансового секретаря Павла Коновала. Фінансовий секретар відділу працює без винагороди. Всі прибутки з вкладок, комісове за приєднання нових членів та інше йдуть до каси філії.

Філія ОДУМ-у в Чикаго не забуває, що місяць квітень це місяць "Молодої України" (постанова ЦК ОДУМ-у). Тому філія призначила з каси 75 дол. на пресовий фонд журналу та приєднала 18 нових передплатників. Крім того розпродано на суму 71 дол. різдвяних карток "Молодої України".

На оселю ОДУМ-у США внесено від філії 50 дол. (раніше переслано з коляди 100 дол.) та 25 дол. на пресовий фонд "Українських Вістей" в Німеччині.

17 квітня відбулися сходи членства ОДУМ-у на яких Роман Завадович, працівник дитячої та юнацької літератури, автор багатьох книжок для дітей і молоді, розповів про потребу знання двох мов. Його цікаві, переконуючі приклади та думки приму-

сять не одного одумівця задуматися над кращим вивченням української мови.

В своїх радіопередачах філія інформує українське громадянство про працю філії. В лютому радіопередачу ОДУМ-у, присвячену частинно Романові Завадовичу, провели Людмила Ревенко і Василь Вестеровський. В програмі виступав дует — Наталка Колішинська і Марія Коновал та струнний ансамбль під керівництвом Анатолія Луппо. Березнева радіопередача була присвячена Тарасові Шевченку. Дикторами були Марія Павлівець і Андрій Кушнір. З двома піснями виступав молодший квартет дівчат. У квітні в своїй радіопередачі філія відзначила соту річницю з дня народження великого українського історика, громадянина, політичного і державного мужа, першого Президента Української Народньої Республіки Михайла Грушевського. Цю передачу перекладали Ніна Ступак і Юрій Мищенко. В програмі виступав з бандурою Іван Іващенко з двома в'язанками українських народніх мелодій. Між іншим, в плані продовжити одумівські передачі ОДУМ-у з 10 до 15 хвилин. Пан Вестеровський, батько скарбника філії, що має свій склеп при 1054 Нортз Ешлянд вулиці зголосився бути додатковим спонсором.

В домі ОДУМ-у вже впродовж кількох тижнів відбуваються влаштовані філією змагання одинадцятих шахістів — старших осіб — прихильників ОДУМ-у.

Завдяки старанням Івана Деркача, голови української православної парафії св. апостолів Петра і Павла на півдні Чикаго, який рівночасно є членом ансамблю бандуристів ОДУМ-у, відбувся в парафіяльній залі згаданої церкви концерт мистецьких одиниць нашої філії. Концерт відкрив Іван Деркач, дякуючи ОДУМ-ові, що завітав до їх парафії та попросив до слова голову ОДУМ-у Василя Коновала. Конферансьє концерту була Галина Довгошия, яка оголошувала точки українською і англійською мовами, бо багато парафіян цієї церкви є друге чи й третє покоління вродженців Америки.

В першій частині концерту виступали струнна оркестра під керівництвом Анатолія Степового, струнний ансамбль під керівництвом Анатолія Луппо та старший квартет дівчат (Віра Горб, Наталка Колішинська, Марія Коновал і Віра Тарасенко).

Другу частину концерту розпочав ансамбль бандуристів ОДУМ-у під керівництвом Григорія Китастого. В сільському вечері України — сценці на тлі українського села, брали участь молодша і старша співочі групи дівчат, п'ятеро хлопців, танцюристів та сільські музики (Ростислав Клюковський — скрипка, Михайло Будько — бубон та ін.).

Буковинську пісню в супроводі струнного ансамблю виконав член ансамблю Ярослав Маркевич

З двома піснями в супроводі того ж ансамблю, виступили найменші виконавці концерту Оля і Маруся Луппо (з третьою сестрою Галею, яка також мала співати стався нещасливий випадок вже на залі і вона була відсутня). Концерт ОДУМ-у закінчено прощальною піснею у виконанні всіх учасників концерту.

30 квітня філія влаштовує в домі ОДУМ-у одумівську весняну вечірку для молоді.

Бібліотечка філії постійно збільшується новими творами. Микола Шаблій подарував для бібліотеки філії майже всі твори Івана Багряного, включно з щойно виданою книгою "Людина біжить над прірвою".

Першого травня танцювальна група ОДУМ-у під керівництвом Миколи Осовського спільно з струнним ансамблем під керівництвом Анатолія Луппо виступ-

лять в інтернаціональному концерті, який влаштовують рік річно студенти різних національностей в Чикагському Університеті.

Філія спільно з корпорацією для придбання і утримання дому ОДУМ-у відзначає 8 травня ц.р. День Матері, а у кінці травня ансамбль бандуристів ОДУМ-у під керівництвом Григорія Китастого виступить на академії, присвяченій річниці Головного Отамана Симона Петлюри.

Референт преси філії

ДЕНЬ МАТЕРІ В ЧІКАГО

8 травня 1966 року філія ОДУМ-у спільно з корпорацією для придбання і утримання дому ОДУМ-у відзначила День Матері. Ця святочна імпреза відбулася при столах з чаєм та солодощами. Одумівці (переважно юні) вшанували всіх матерів мистецькими виступами.

Свято відкрив голова філії Василь Коновал. Він попросив до короткого слова Валю Пошиваника. Мистецькою програмою керувала Людмила Ревенко. Доріст Ю ОДУМ-у виконав спільну деклямацію присвячену матерям. З поодинокими деклямаціями виступали Ігор Костин, Юрко Завертайло, Наталя та Володимир Коновал, Андрій Скиба, Віктор Войтихів та Калініченко.

Члени роя "Червоні маки": Христя Белей, Ліда Калініченко, Оля Іващенко, Галя Скиба, Віра Коновал, Ліза Петренко, Олена Сербу та Сузана Костин виконали український народний танець "Тречаники", а пізніше проспівали дві пісні "Чи знаєш ти" і "Два півники".

Група одумівців, членів струн-

ної оркестри ОДУМ-у: Олена Ватраль, Олена Косогор, Оксана Ревенко, Анатолій Степовий, Віктор Міттал і Петро Іващенко виконали дві музичні точки.

"Королівський марш" в чотири руки на фортепіані виконали учениці Олександра Збірського, Віра Коновал і Христя Белей.

Шестеро хлопців, які давно зорганізувались у співочу групу виконали пісню "Рідна мати моя". Вечір присвячений матерям закінчено виступом сестер Олі, Галі та Марусі Луппо, які виконали під супровід гітари три пісні. На закінчення голова філії подякував всім присутнім та виховникам роїв Ю ОДУМ-у: Каті Ковальчук, Марії Павлівець, Людмилі Ревенко, Петрові Іващенко та іншим за підготування імпрези.

ЗНАХІДКИ ДЛЯ ЕРМИТАЖУ

Комплексна експедиція державного Ермітажу закінчила розкопки древнього городища поблизу села Шелестово на Мукачівщині.

Встановлено, що вперше територія Шелестівського городища була заселена в епоху палеоліту, приблизно 50-60 тисяч років тому. Знайдено також кам'яні знаряддя праці неандертальської людини. Це найстаріші знаряддя, будь-коли знайдені археологами на території Закарпаття. Винятково цінні також речі, що відносяться до часів створення городища біля села Шелестово. Вони дали можливість визначити, що в селищі жила одна з груп фракійських племен, розкопано також залишки великих посудин для зберігання продуктів, зокрема зерна, зернотерки та інші речі. Городище і поселення з подібною матеріальною культурою відомі також на Закарпатті в селі Арданово, біля міст Виноградів та Ужгород, а також в інших районах Карпат, що свідчить про спільність культури західних областей України і Закарпаття в ранній залізний вік. Цінними є також знахідки біля підніжжя городища, скарб бронзових речей з XI-X віків до нашої ери.

П. Урам.

Українські скарби збагачують Ермітаж! — (Ред.).

BLOOR TRAVEL AGENCY

1190 Bloor Street West — Toronto, Ontario
Tel.: 535-2135 — 535-2136

Подорожування літаком, пароплавом, поїздом, чи автобусом в Канаді і в інших країнах, замовлення готелів, спровадження своїх, вироблення віз і паспортів, безкоштовні інформації у справі еміграції — все це поладодять Вашою рідною мовою досвідчені власники

ПЕРШОГО УКРАЇНСЬКОГО ПОДОРОЖЕВОГО БЮРА В ТОРОНТІ
МАРКІЯН КОГУТ і ДАРІЯ ЗАЛОЗЕЦЬКА

Неначе човен . . .

Акторська трупа Марка Кропивницького мала велику популярність у старій Одесі. Її вистави, часто в тісних, погано пристосованих приміщеннях — збирали силу глядачів. От і цього разу — ще не встигли галасливі хлоп'ята розклеїти сіренські афіші, а біля них уже юрмилися люди. "Дай серцю волю, заведе в неволю", — читали деякі по складах...

Увечері заля, як завжди, була переповнена. Трохи відхиливши завісу, Кропивницький побачив схвилювані обличчя металістів і студентів, а на передній лаві — товстуватий квартальний наглядач. Без поліцейського ока вистава не могла відбутися.

Але актори не зважали на присутність глядача. Вони грали не для нього, а для тих, хто сидів у задніх рядах. Після сцен, які особливо зворушували глядача, зривалася буря оплесків. Вистава вдалася.

Уже скоро мали востаннє опустити завісу, коли Кропивницький, що виконував провідну роль, обернувся до публіки й несподівано замість пісні, яку належало співати за текстом п'єси, почав своїм гарним оксамитовим баритоном:

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива...

Квартального мовби шилом шпигнуло. Він зірзався з місця й щодуху зарепетував:

— Припинити! Іменем государа імператора! Це — бунт!!

Однак пісню вже підхопив хор:

Додолу верби гне високі.

А за ним гримнула ціла заля:
Горами хвилю підійма...

Отетерілий наглядач вискочив надвір без шапки і зателефонував до поліції:

— В театрі відбувається революція!

На виклик негайно помчали городові. Вони вдерлися до залу, що в напруженому мовчанні чекала фіналу вистави, й почали розганяти глядачів. У відповідь знову залунало:

Реве та стогне Дніпр...

У чому ж річ? З якої причини одеських стражів царату так налякала пісня?

Самодіяльний композитор Д. Крижанівський, ім'я якого безпідставно забуто, написав музику до Кобзарєвого тексту саме в ту лиховісну пору, коли миколаївські сатрапи, не давали ходу жодному українському виданню. Надій на те, що ноти побачуть світ, не було ніяких. Проте Марко Кропивницький все ж узявся добитися права на публікацію твору. І по довгих клопотаннях він таки дістав дозвіл видати чотири композиції Д. Крижанівського, серед них і "Реве та стогне Дніпр широкий..."

Ноти було видруковано. Однак того дня, коли вони надійшли до крамниць, поліція вилучила з продажу весь тираж. Комусь з жандармських чинів, наляканих приїздом революції, спало на думку, що образ розгніваного грозового Дніпра символізує збунтований повсталий народ,

який рве кайдани рабства. Ця — треба сказати — точна інтерпретація твору спричинилася до категоричної заборони його.

1898 року М. Кропивницький удруге прислав пильність цензорів і вициганив у них право видати один український романс, а разом — "Реве та стогне Дніпр широкий..." І знову тираж спіткала та сама доля: ноти сточила мишва в підвалах поліцейського управління. Тоді відомий піаніст В. Заремба створив на темі пісні фантазію на фортепіано. Її видрукували за кордоном і привезли в Росію. Та й це видання було skonфісковане.

Неначе човен в синім морі то виринав, то потопав... Так було й з піснею. Оборонці самодержавства всіма засобами намагалися заткнути їй рота. Однак вона проривалася через жандармські кордони, йшла в народ, підносила його дух, роздмухувала полум'я борні.

Пташина таємниця

Як перелітні птахи знаходять шлях через океани та материки континенти?

Відповісти на це питання важко, бо ця дивна таємниця ще й досі не розгадана.

Птахи навіть молоді, що перше літають, перелітають величезні відстані не помиляючись. Здатність перелітних птахів орієнтуватися в просторі просто фантастична. Наші пернаті друзі впевнено знаходять шлях через континенти до тих зимових квартир, які їхні предки облюбували багато століть тому. При осінньому перельоті птахи точно дотримують певного курсу до задалегідь наміченої мети. Кожний птах знаходить "садибу" своєї родини, де б вона не знаходилася — на Нілі, в Марокко, в Конго або в Південній Африці. При цьому окремі птахи пролітають понад 7,000 кілометрів. Часто їм потрібні цілих три місяці, щоб подолати Альпи, Середземне море, Сахару і широкі степові простори на півдні.

На зимових квартирах птахи залишаються тільки два місяці, а потім повертаються до Європи. Рекорд дальності польоту на лежить морським ластівкам, мар

шрут яких лежить з Північного полюса до Південного. 60.000 кілометрів! І завжди точно за курсом!

Вже багато років вчені намагаються розкрити цю велику таємницю природи. Спочатку вважали, що у птахів відмінна пам'ять і що вони з першого польоту запам'ятовують всю дистанцію: адже молоді у перший раз супроводжують батьки. Але звичайна зозуля не залишила каменя на камені від цієї гіпотези. Відомо, що зозуля підкидає своїх пташенят у чужі гнізда, а сама відлітає, щоб перезимувати десь в іншому місці. Отже, молоді птахи змушені самі шукати шлях на південь — і знаходять його.

У ботанічному саду в Берліні провели цікавий експеримент: взяли вертишійку, одягли їй на лапку кільце і завезли літом у Салоніки (Греція), на відстань 1600 кілометрів. Через десять днів вона знову сиділа на своєму старому місці в Берліні. Вчені спробували створити для птахів такі умови, які робили б неможливою орієнтацію на зворотному шляху. Для цього під час транспортування їх "оглушали"

ефіром чи хлороформом або саджали в клітку, поставлену на грамофонну платівку, що оберталася, щоб виключити усяке просторове чи часове відчуття зміни напрямку. Але й після цього птахи знайшли зворотній шлях. В Англії крижень на відміну від своїх фінських родичів взимку не відлітає на південь. Він осілий птах. Та коли яйця англійських крижнів доставили до Фінляндії, пташенята, що вилупилися з них, перейняли навички своїх фінських родичів. Тими самими повітряними шляхами, що й останні, вони відлетіли на південь і наступного року повернулися до фінського озера, на якому виростили.

Приблизно сто років тому спеціалісти висловили припущення, що птахи відчують, у якому напрямі знаходиться магнітний полюс. Після відкриття електрики виросла нова теорія — про вплив електромагнітних хвиль на птахів. Та обидві ці теорії не підтвердились. Експерименти, проведені в останні роки, показали, що у птахів головним органом орієнтування є очі. Поле зору пташиного ока втричі ширше, ніж людського. Коли птахи піднімаються над хмарами, то бачать на відстані 160 кілометрів. Вони можуть напрочуд добре орієнтуватися по сонцю та зірках. Вченим пощастило відкрити у птахів чудовий "внутрішній годинник". Коли птахи орієнтуються по сонцю, то вони, як досвідчені штурмани, роблять за своїм внутрішнім "хронометром" необхідні корективи в залежності від часу доби. Нещодавно вчений Зауер провів дотепний дослід. Кілька славок, невеликих птахів, що перелітають вночі, він розмістив... у плянетарії. Над ними під банею плянетарія відтворювалось то осіннє, то весняне зоряне небо. Дуже цікавою була реакція птахів: під безхмарним небом їх тягнуло до своїх гнізд, і вони летіли в північно-східному напрямі. Проте вигляд осінніх сузір'їв будив у них потяг летіти в теплі країни, на південний захід. Кілька разів розташування зірок змінювалось — і щоразу птахи правильно орієнтувались. Отже, птахи можуть "читати" зоряне небо. Але як вони себе поведуть, коли

небо закривають хмари? Вчені вважають, що птахи спроможні бачити крізь шари хмар. Можливо, що очі птахів уловлюють ультрафіолкові промені, які не може бачити людське око.

ЦЕ — ЦІКАВО

Американська журналістка місіс Томпсон брала інтерв'ю у професора Айнштейна.

— Яка, на вашу думку, різниця між часом і вічністю? — запитала вона у вченого.

— Дитино, — добродушно відповів Айнштейн, — якби у мене був час, щоб пояснити вам різницю, то минула б вічність раніше, ніж ви б її зрозуміли.

Відому дитячу казку "Аліса в країні чудес" написав у години дозвілля професор математики оксфордського університету Карролл.

Королева Англії була захоплена казкою й наказала придбати всі твори Карролла. Як же вона здивувалась, що всі книги Карролла — наукові праці з вищої математики.

КРАПЕЛЬКА БДЖОЛИНОЇ ОТРУТИ

Ледве помітна крапелька — 0,2 міліграма — стільки отрути у бджоли. Як же зібрати стільки отрути, скільки потрібно фармацевтичній промисловості для виготовлення препаратів від ревматизму, гіпертонії і ряду інших хвороб? Та й бджоли щоб залишились живими!

Цю проблему успішно розв'язали науковий співробітник Таллінського технологічного науково-дослідного інституту Вальдек Спірка і головний агроном по бджільництву міністерства сільського господарства ЕРСР Вірве Кульбін, які створили спеціальний електричний прилад. Він встановлюється біля льотка вулика. Бджоли, проходячи через нього, дістають дуже незначний, нешкідливий для них удар струму і віддають свою отруту. Вона падає на скляне дно і, швидко висихаючи, перетворюється на кристаловидний порошок. Від однієї бджолосим'ї за день одержують до 10 грамів бджолиної отрути.

Спеціалісти вважають, що цей

прилад неважко зробити самим бджолярам на своїх пасіках. Він трохи більший від поштової листівки і працює від батарейок для кишенькових ліхтариків.

КРИЛАТІ ВИРАЗИ

Химині кури

Тепер уже майже забуто жанр жартівливого оповідання, який колись був дуже поширений. На род складав розповіді, герой яких "їхав серед моря драбинистим возом, озирнувся перед себе — повна люлька раків". З цих розповідей довідуємося про те, як "на дубові свиня гніздо звела, а вівця прийшла та крашанку знесла". Фантазія безіменних гумористів привела на світ "ялові гуси, що на псарню літають та потроху молока носять". В одному з таких оповідань мова йшла про "Химині кури, що ходили в череду недоєні".

Словами "Химині кури" ми й тепер зовемо всяку вигадку, брехню, несенітницю. Розказувати про "Химині кури" значить "верзти нісенітницю".

САМІ ПРО СЕБЕ

Яблук

Свій же гілці дорікали хором: — Нам родичатися з тобою простого сором, Бо ти уже зігнулася в дугу... — Те гроно яблук, видно, ще не знає,

Чия вага ту гілку нагинає, Хто перед нею, гілкою, в боргу.

Димар

Все кіптюгою вкрив довкола себе, Дерева й трави йдуть у небуття... А він вважа, що саме так і треба, Що в цьому — сенс його життя.

Ворона

— За віщо хвалять солов'я — Ніяк не розумію я. Скажіть мені, яка принада В кілометрових тих руладах? Тепер космічних швидкостей

пора, Співати мусим коротко: кра-кра!

Ліфт

Удень, вночі — за всякої пори Людей підношу догори. І уявіть собі (та я про це мовчу) Підношу — без могоричу.

Ціна 40 центів.

**ПЕРША УКРАЇНСЬКА
ОПАЛОВА ФІРМА
FUTURE FUEL OIL
LTD.**

& Service Station

945 BLOOR STREET WEST
Toronto — Ontario

24-ГОДИННА СОЛІДНА
І СКОРА ОБСЛУГА!

Чищення і направка форнесів
безплатна.

Скористайте з доброї нагоди
і замовляйте оливу в нас.

Наші телефони:

Tel. Office: LE 6-3551

Tel. Night: RO 2-9494

ОБЕРЕЖНО — ЦИГАРКА!

Мені хочеться поговорити про одну з шкідливих звичок, що руйнують здоров'я людей, — куріння. Воно не є природною потребою організму, як, скажімо, їжа. Адже протягом тисячоліть людство, не знаючи про існування тютюну, чудово обходилося без нього. Перші європейці, які "відкрили" цю дивину, були матросами Колумба. Вони привезли тютюн з Америки чотириста з гаком років тому. З XV сторіччя він прокладає собі шлях в Європу та на інші континенти.

І майже відразу новина ця була негативно оцінена медициною. Курців свого часу жорстоко карали: рвали ніздрі, відрізували носи, позбавляли волі.

Та репресії поступово пом'якшувались і, нарешті, припинилися. Кількість курців усець час збільшувалася. Проте тютюн як був, так і залишився шкідливим для людського організму. Нікотин поступово руйнує його без якихось видимих ознак отруєння. Передчасно старіє, виснажується серцево-судинна система, виникають різні серцеві хвороби, скорочується строк життя.

Через куріння послаблюється периферійна нервова система. Під його впливом виникають неврити, радикуліти, емфізема легень та інші захворювання.

КРЕДИТОВИЙ СОЮЗ

- Платить 4% за депозити.
- Уділяє високі та дешеві позички.
- Асекурує ощадності до 2 тисяч, позички до \$10.000.
- Щоденне і вечірнє урядування.

ВПИШІТЬСЯ І КОРИСТАЙТЕ
З ПОСЛУГ

У КРЕДИТОВОМУ СОЮЗІ!
406 Bathurst St., Toronto
Tel.: EM 3-3994

У більшості курців псуються органи почуттів: знижується зір, погіршується слух, сприйняття смакових відчуттів.

Особливо шкідливе куріння для дівчат і жінок. Адже через нього змінюється навіть їхня зовнішність. Жінки набувають мужеподібного вигляду, форми тіла змінюються, втрачаються властиві жінкам граціозність, м'якість, хода і рухи стають різкими, грубими. Почала дівчина курити і, дивись, свіже, ніжне обличчя зблідло, посіріло. І ніякою косметикою цього не поправиш. Шкіра в'яне, волосся тмяніє, легко ламається і випадає. Голос стає хрипким, низького басового тону. Різко порушується обмін речовин, жінка дуже худне або товщає. Вона видається на багато старшою од своїх ровесниць.

Мати, яка курить, ще до народження своєї дитини отруєє її. Отруєє і після народження. Алкалоїди тютюну можуть потрапляти в молоко. Та й дитині шкідливо бути в накуреному приміщенні. Нервова система малля особливо вразлива, і систематичне отруєння її, безперечно, відіб'ється на його загальному розвитку, на здоров'ї.

Протягом останнього десятиріччя опубліковано багато робіт, які вказують, що куріння може стати причиною захворювання на пістрья. Адже кількість захворювань на пістрья легень збільшується із зростанням кількості курців.

Від декого можна почути, що куріння нібито заспокоює, полегшує розумову та фізичну працю, допомагає засинати тощо.

УВАГА!

Чистимо безплатно печі (форнеси) і даємо безплатну ціло-річну обслугу нашим сталим відборцям опалової оливи.

ЗАМОВЛЯЙТЕ В НАС ОЛИВУ

DNIPRO FUEL OIL LTD.

TORONTO —

196 Bathurst Street

Тел.: вдень і вночі: EM 6-6539

HAMILTON —

857 Woodward Ave.

Тел.: вдень і вночі: 549-9634

Користайте також з нашої
БЕНЗИНОВОЇ СТАНЦІЇ при

509 Jane St. — RO 2.1969

Це, звичайно, не так. Нікотин звужуючи судини, зменшує приплив крові до мозку і порушує його нормальну діяльність. У курців часто болить голова, знижується пам'ять, послаблюється уважність. А все це різко знижує працездатність, самопочуття.

Курець завдає шкоди не тільки собі, а й своїм близьким, співробітникам тощо. Сказаного тут досить, щоб зробити висновок — треба позбавитися шкідливої звички. А чи кожному під силу це? Певна річ, кожному.

З усіх наркотиків, до яких при звичаються людина, від тютюну звільнитися найлегше.

Враз облишити куріння неважко. Ті ж, хто не знаходить в собі сили це зробити можуть звернутися до лікаря невропатолога або психіатра. Психотерапія, гіпноз та ряд тонізуючих засобів допоможуть позбутися неприємних відчуттів у період "відвикання" від цигарки. Добре впливають і заняття фізкультурою, прогулянки, обтирання холодною водою.

Грецький драматург Еврипід дав Сократові прочитати твір Геракліта, а потім запитав його думку. Сократ сказав:

— Те, що я зрозумів, мудре. Думаю, що таке ж мудре й те, чого я не зрозумів.